

de lichte voorde

periodiek van de
vereniging voor oudheidkunde te lichtenvoorde

No. 53
November 2006
ISSN:0927-6688

De Lichte voorde is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Medewerkers aan dit nummer: Nic Adema, Frans Bonnes, Gerhard Eppingbroek, Frits van Lochem, Wim Scholz en Theo Withag

Redactie: Frans Bonnes, Henk Hanselman en Frits van Lochem

Tekstcorrectie: Antoon Driessen en Nic Adema

Vormgeving: Henk Hanselman en Benny Lammers

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde

Bij de afbeelding op de voorkant:

Collagetekening op de voorzijde van de feestkrant, in 1946 uitgegeven bij gelegenheid van de feesten rond 1000 jaar Lichtenvoorde.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud nummer 53

<i>Frits van Lochem</i> Voorwoord	2
<i>Frans Bonnes</i> Herinneringen aan Joop Kruip	3
<i>Frits van Lochem</i> Restauratie Johanneskerk voltooid	6
<i>Frans Bonnes</i> De hane van de protestante karke	22
<i>Frans Bonnes</i> 'Lichtenvoorde duizend jaar'	23
<i>Wim Scholtz</i> Het laatste haorn van Drieks van de Waltakker	44
<i>Nic Adema</i> Over kloosters en kleine keuters	53
<i>Theo Withag</i> Excursie Diepenheim	60
<i>Frits van Lochem</i> Gerhard Eppingbroek als bestuurslid afgetreden en uitgezwaard	62
<i>Gerhard Eppingbroek</i> Zoekplaatje	63

Voorwoord

*Door Frits van Lochem
redactie-coördinator*

Het is mij een genoegen om u namens de redactiecommissie van *de Lichte voorde* het tweede periodiek van 2006 aan te bieden.

Op ons eerste periodiek van 2006 hebben wij veel positieve reacties gehad, waarvoor onze hartelijke dank. Voor ons als nieuwe redactiecommissie is dat een opsteker.

In de vakantieperiode hebben wij in de Elna wekelijks een straatbeeld getoond uit de serie: *Straatbeelden van nu en zestig jaar geleden*, en gelet op de positieve respons van de lezers, kan daar een vervolg op komen.

De vaste redactiecommissie bestaat nu uit de bestuursleden Frans Bonnes, Henk Hanselman en ondergetekende.

Daarnaast hebben we natuurlijk de vaste medewerking van Antoon Driessen en Nic Adema voor de tekstcorrecties, terwijl Henk Hanselman en Benny Lammers de vormgeving verzorgen. En uiteraard de auteurs, die telkens interessante artikelen schrijven en dat kan per periodiek wisselen.

Indien u suggesties en/of materiaal voor onderwerpen in volgende periodieken hebt, laat het ons weten.

Veel leesplezier toegewenst!

Cadeautip : Als dit periodiek van de drukker komt waart Sint Nicolaas weer rond in onze contreien. Ons periodiek is ook een mooi Sint Nicolaascadeau, verkrijgbaar bij boekhandel Kramer.
Of wat denkt u van een lidmaatschap van onze vereniging voor één jaar?

Herinneringen aan Joop Kruip

door Frans Bonnes

Op 23 maart van dit jaar, in het milde licht van een nieuwe lente, is Joop Kruip overleden.

Een gezegende leeftijd noemen we dat soms, 85 jaar. Tijdens de uitvaartdienst in een volle

kerk was te beluisteren hoeveel hij voor tal van mensen heeft betekend. Zijn kinderen schilderden een beeld van Joop op een wijze die niet alleen indrukwekkend was maar ook zeer herkenbaar. Zijn dochter hield de aanwezigen de vraag voor:

'Hoe sterk moet je zijn om te blijven zoals Joop was, in het besef dat hij de volle verantwoordelijkheid moest dragen op jonge leeftijd en na alles wat hij vooral in de oorlog heeft meegemaakt'.

Het verhaal over de handen van zijn vader, door een zoon verteld, ontroert nog steeds en ook de vrolijke kant van Joop kreeg aandacht door de voordracht van een zoon die begon met de woorden: *'Alias ....alias.....enz.'* Er murmelde als een glinsterend beekje een glimlach door de kerk. Joop was sinds mensenheugenis actief lid van de Vereniging voor Oudheidkunde.

Vraagbaak voor gebeurtenissen van vroeger, een wandelend archief en steun en toeverlaat bij het benoemen van mensen op oude foto's, namen en gebouwen en het omschrijven van oude, niet meer bestaande situaties. Zijn foto- en diaprojecties waren een lust voor het oog maar vooral ook voor het oor.

Verenigingen voor oudheidkunde houden zich bezig met historie, voorwerpen, gebruiken en gewoontes, wonen, werken en 'leven van gisteren'. Immers na de laatste toon, het laatste woord, het laatste beeld, begint de herinnering. Een wezenlijk onderdeel van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde is de streektaal. Vandaar dat elke uitgave van onze periodiek een verhaal in het dialect bevat.

Als buitredner van de Carnavalsvereniging de Keienslōppers was Joop onnavolgbaar. Zijn uitleg, uiteraard in dialect, over de bijbel, het scheppingsverhaal en de gang van zaken rond het paradijs en Noë met ziene Arke: 'woorut ene van de moskoev'n was wegevlaogene en doorumme hew der noo ginne meer,' doet menigeen die er toen bij was nog schateren.

Wij menen de herinnering aan Joop recht te doen door een door mij opgetekend verhaal weer te geven zoals dat door Joop tijdens een van die pronkzittingen werd verteld. De wijze waarop hij dat vertelde, zijn uitstraling en woordkeuze alsook zijn mimiek waren onnavolgbaar en op papier uiteraard niet weer te geven, maar hopelijk geeft het toch enigszins een indruk van de wijze waarop hij ons iedere keer weer verraste.

Foe:zel

Ze wazzn der heel veraltereerd van. *'Mo'j heurn, Jan,'* zei Tone Bolleman, *'noo kump der toch ene uut Winterswiek um ons te vetelln dat ne borrel drinkn gruwelijk slecht mot waezen.'* Tone Bolleman heett'n eigenlijk neet zo, moor gin mense anders kenn 'm bi-j zien echtn name. Hee en zien kammeraad Jan Eggink wazzn echte kenners wat jannever en anverwante zaakn angeet.

Noo was Lechtenvoorde too-der-tied veur meer as 95% rooms en 't was dus al bezunder dat ne protestantn uut Winterswiek iets zol kommn vetelln aoever hoo wi-j mosten laeven en wat good was en neet good. Wat dat anbelangt was 't dus wal heel bezunder. '*t Mot van de pastoor; he'k eheurd,*' zei Tone, '*ze wilt 'n blauwen maondag afschaffn.*' Ne blauwen maondag was ne gewonte van olds heer. 's Maondagsmonns wodn 'n jongsten van 't warkvolk naor de kastelein estuurd um foe:zel te haaln. De leu vonn dat ze door recht op haddn en dus gebeurdn 't ok. Met ne halven oord kwam e dan weerumme en den wodn eerste soldaote emaaft. Dat was schadelijk veur de productie en too haddn zich de fabrikantn uut-edacht dat ze met de pastoor mosten aoeverneern hoo of te boo ze dat an zolln pakkn. Net as noo was der too-der-tied ok al de Vereniging tegen Alcoholmisbruik, kort gezegd 'De blauwe knoop'.

In Winterswiek zat ne kaerl den door bi-j was, dus de pastoor was zo good neet of hee mos ne protestansen vraogn in dat deur en deur roomse Lechtenvoorde te kommn vetelln hoo slecht jannever wal neet was. Op de praekstool 's zundagsmonns wodn 't umme-eropene en dan ko'j gin kante meer uut. Iedere ne ging too-der-tied nog naor de karke en dus wis i-j 't. Hofstee heett den kaerl uut Winterswiek. De zaal van Hotel Industrie hadn ze der veur af-ehurd. Kortbeek, de kastelein, had der niks gin schik met. '*Potverdorie,*' zei e, '*noo kump der enen in mien café vetelln dat ze gin jannever mot drinkn; da's mien brood en ik zit der moor mooi met.*' Hee wol der wal onderhen moor de pastoor was geestelek adviseur van de r.-k. Werkliedenvereniging en door was ok dat gebouw van. Hee kon dus zo te zeggn gin kante uut, hee mós wal metwarkn. No von hee ok wal dat de leu neet té depe in 't glaesken mosten kiekn, sommegen konn wal ne alenscheppen vol op, moor zienn handel kapotmaakn, dat hoovn toch ok drek nog neet.

Achter in de zaal gingn ze zittn, Tone en Jan. '*Lao 'w 't ons eerste moor 's anheurn,*' zei Tone. Jan von 't moor niks. Hee was der neet geröst op. Hofstee begon een gruwelik vemaal aoever hoo slim drank 't laeven van de leu wal neet kapot kon maakn. Hee had der lichtbeeldn bi-j. Ne toverlanteern met plaatjes, 't lekkn wal haoste tekeninge, van veural Drentse plaggnhuttn met leu der bi-j dee der köttereg uutzaggn, blaagn met ne snotterbelle onder 'n neuze en kaerls dee zich op de bene heeln deur op de schuppe te leunn. De vrouwleu ko'j de armoo van 't gezichte aflaezn. Ze zaggn der allemaole uut of ze de bebaoge haddn, de klere wolske um 't lief.

De pastoor gleujn van tevraedenheid en Hofstee greujn in ziene rolle as zedenpraeker. Trots as ne daelnhane vetelln e zien vemaal en de leu wazzn zo good neet of ze mosten wal blie:ven luustern. Veural Tone en Jan wodn deur de pastoor in de gaatn ehollne of ze der neet tussenuut zolln kniepn um der veur in 't café ene te drinkn, veurdat 't helemaole vebaodn was. Hofstee was op 't hoogtepunt van zien vemaal ekomme. '*Meneer de kastelein,*' reep e dwars deur de zaal hen, '*mag ik van u twee jeneverglazen, waarvan een gevuld met helder fris water en een met de verderfelijke vloeistof die men jenever noemt?*' Door had Kortbeek, de kastelein, al helemaole gin zin an. Nog métwarkn ok nog, dach e. De schade is al meer as genog. Hee kek al 's schielek naor de pastoor of den 'm neet kon helpn, moor den kek zo strabant weerumme dat e wal mós voldoon an de vraoge van Hofstee. Hee draejn zich noks umme en schot veur naor 't café.

Effen later kwam e an met een blad met twee glaeskes. Veur alle zekerheid stak e nog effen 'n doem in 't janneverglaesken en lekkn 'm af. Hee dach: 't is misschien wal de laatste kere da'k 't preuve. Toogeevn mos i-j 't, Hofstee had geveul veur drama. Hee ston op en haaln iets uut zienn naozak. 't Was zonne olderwetse tabaksdeuze. Hee greujn in ziene rolle. Langzaam

deed e de deuze los, zien vingers heel e nog effen achter 'n deksel, zoda'j drek neet kann zeen wat der in zat. Too kwam 't: 't was ne piere. Zonne olderwetsen raegenworm voor 'n must jonge getelings wal ne wekke genug an hef.

'Mensen, let goed op,' reep e, en too leet e dee piere in 't glas met water zakkn. Dat von dee piere schienboor wal fijn, want hee kronkeln zien beste in 't heldere water. *'u ziet het,'* reep Hofstee, *'springlevend en gezond.'* Too ging e met de hande in 't glas water en haaln de piere der weer uut. Hofstee strekkn zich nog 's extra uut. Koning wol e waezn, ... kéizer van de zaal. De piere an 't uutende vastholnd met ene hand, nam e met den andren hand 't glaesken voor de jannever in zat. *'t Zal toch neet woor waezn,'* zei Jan, *'hee veknooit mien toch dat borreltjen neet.'* Moor Hofstee ging deur. Langzaam leet e de piere in 't glas jannever gliern, tot e der helemaole in lag. De gevolgen? De piere kronkeln ene kere, ... strekkn zich ... en was kapot.

Triomf!! Totale triomf veur de pastoor, ... triomf veur de fabrikantn dee zattn te glundern en te gräöln op de eerste rie:ge, triomf veural ok veur Hofstee..., tenminste dat dach e. Hee heel 't glas in de loch hoge baovn zien heuf en reep deur de zaal: *'Zie dit dode schepsel ... wat, wát mensen is nu de conclusie?'* Too ston heel achter in de zaal 'n oldn Jan Eggink op en reep: *'A'j last hebt van wörme, mo'j foe:zel drinkn.'*

Hofstee is nooit meer in Lechtenvoorde ewest.

Joop in zijn vertrouwde 'kantoor' op de kwekerij aan de Boschlaan. Op de boekenplank de stapel kerkboeken waarvan hij hoopte ooit de eigenaren nog eens op te sporen.

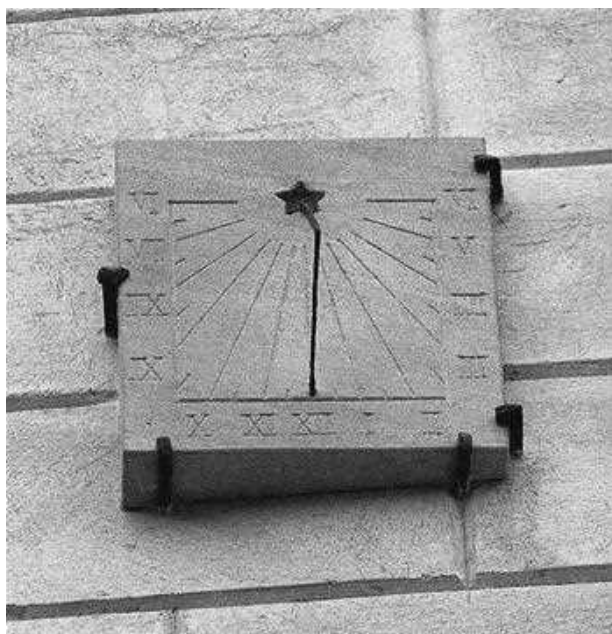
De foto is gemaakt op 30 juni 2003.

fotocollectie: H. Hanselman

Restauratie Johanneskerk voltooid

door Frits van Lochem

Op 1 september 2006 werd met een feestelijke bijeenkomst de afronding van de maar liefst 15 jaar durende restauratie van de Johanneskerk gevierd. De onthulling van de gereconstrueerde zonnewijzer door Ru Otten vormde de symbolische handeling voor die afronding. Ru Otten (83) kwam deze eer toe omdat hij bijna een halve eeuw actief was in het kerkenwerk en wel in diverse hoedanigheden, waarvoor hij al eerder zowel een koninklijke als een kerkelijke onderscheiding ontving. Hij nam ook het voortouw bij de diverse geldwervingsacties ten behoeve van de restauratie.

*De onthulde zonnewijzer
fotocollectie Ned. Herv. Kerk*

De zonnewijzer

De zonnewijzer was sinds mensenheugenis totaal verweerd en niet meer als zodanig herkenbaar. Volgens Gerrit Sasbrink uit Dedemsvaart van de Zonnewijzerkring die het model heeft gemaakt en de uurlijnen heeft ingetekend, was de oude zonnewijzer naar schatting ca. 200 jaar oud en vervaardigd van Baumberger zandsteen, dat feitelijk minder bestand is tegen weersinvloeden dan Bentheimer zandsteen. Deze zonnewijzer zat bovendien niet in de muur, maar op de steunbeer, waardoor de erosie nog sterker was. De gereconstrueerde zonnewijzer is van Franse kalksteen en zal volgens steenhouwerij Slotboom langer meegaan dan zijn voorganger. De originele schaduwgever en de bevestigingspennen zijn na behandeling opnieuw gebruikt. De zonnewijzer is niet groot van afmeting. In Gelderland zijn nog ongeveer tien protestantse kerken met een zonnewijzer, meestal groter dan die van de Johanneskerk.

Wie bij zonneschijn probeert te zien hoe laat het is, zal overigens ontdekken dat de zonnewijzer een andere tijd aangeeft dan ons horloge. Vroeger had men plaatselijke zonnetijd en nu hebben we midden-Europese zonetijd. Een zonnewijzer loopt altijd achter.

Het is misschien een wat ingewikkeld verhaal, maar wanneer de zon op z'n hoogst staat is het 12 uur op de zonnewijzer. Bovendien loopt de zon ook nog voor of achter op de tijd (ca. 15 minuten) en hebben we te maken met zomer- en wintertijd.

Nu is de zonnewijzer slechts een ornament. Vroeger vervulde hij een functie, namelijk het torenuurwerk op tijd te zetten. De luidklokken konden dan ook op de juiste tijd geluid worden om de gemeente op te roepen voor de kerkdienst.

Tot zover Gerrit Sasbrink uit Dedemsvaart.

Oudste gebouw

De Johanneskerk is het oudste gebouw in het dorp Lichtenvoorde en was dat ook in de vroegere gemeente Lichtenvoorde. Alleen de kapelruïne in Vragender (1444) is veel ouder, maar dat kun je geen gebouw meer noemen. Voor de nieuwe gemeente Oost Gelre gaat het niet meer op, want Groenlo heeft nog oudere gebouwen.

De Johanneskerk is gebouwd in 1648 als protestantse kerk en daarmee in wijde omtrek de oudste protestantse kerk. In de Tachtigjarige Oorlog werden maar weinig kerken gebouwd. Waar de reformatie werd doorgevoerd, ging de bestaande Rooms-katholieke kerk over naar de *ni-je lere*.

Volgens het proefschrift van dr. M.Z. Ozinga uit 1929, *De Protestantsche Kerkenbouw in Nederland van Hervorming tot Franschen tijd* (NX 2.983) is de eerste protestantse kerk in Willemstad gebouwd (1596-1607), gevolgd door de Amsterdamse Zuiderkerk (1603-1611).

Tot 1650 vermeldt zijn chronologische lijst totaal 36 protestantse kerken in het gehele land, waarvan de meeste in het westen van het land, alleen in Amsterdam al zes. Lichtenvoorde komt echter niet op deze lijst voor. Dit komt vermoedelijk doordat de Johanneskerk gedeeltelijk op de fundamenten van de oude kapel uit 1496 is gebouwd en wellicht zijn meer restanten van de oude kapel gebruikt. Immers in 1496 had Frederick van Bronkhorst een kapel *doen timmeren*. De Archeologische werkgroep heeft in 1996 onderzoek gedaan naar de funderingen van de kapel en deze fundering is ter plaatse gemarkeerd en er is een informatiebordje bij geplaatst. Deze kapel was wellicht evenwijdig aan en buiten de kasteelgracht gebouwd boven een veenbrug. Een en ander blijkt uit een oorkonde van 20 juni 1496. De gegevens over de bouwhistorie zijn ontleend aan het kerkarchief en de beschrijvingen van A.W. Polders in het boekje *1648-1998 350 jaar Johanneskerk* alsmede die van J.J. Seekles in het boekje *Inventaris van de archieven van de hervormde gemeente Lichtenvoorde 1625 –1983* en uit het boek *De gemeente Lichtenvoorde 1815-2005* van Hans de Beukelaar.

De kapel was eertijds gewijd aan St. Antonius Abt en later aan Johannes de Doper.

Met de komst van de Staatse troepen in 1616 werd ook in Lichtenvoorde de reformatie ingevoerd en werd de kapel dus vanaf die tijd protestants. Aangezien de kapel bouwvallig was geworden werden bouwplannen gemaakt voor een nieuwe kerk. Reeds in 1627 werd gecollecteerd onder de troepen van Prins Frederik Hendrik die voor Grol lagen.

De prins zelf schonk *63 ritsen daklijen*. Het protestantse bestuur heeft zich zeer ingespannen om bekendheid te geven aan de bouwplannen en stad en land werd afgereisd door meerdere personen om geld in te zamelen. Het duurt echter nog tot 1645 dat zoveel middelen bijeen zijn dat men de plannen kan doorzetten. Eén van de belangrijkste initiatiefnemers, richter Burman of Baerman, overlijdt eind 1647 nog voor de kerk goed en wel gebouwd is. Hij ligt begraven onder de grote zerk vóór de preekstoel.

In 1651 blijkt dat de kerk nog lang niet klaar is, terwijl er al een flink tekort is dat in de loop der jaren nog moet worden aangezuiverd. Het dak geeft nog heel lang problemen, het is niet afgeschot, het lekt en 's winters moet de koster sneeuwruimen in de kerk. In 1659 wordt een deurwaarder op pad gestuurd om achterstallige betalingen voor begravingen in de kerk binnen te halen. Met dat geld kan het dak vochtdicht gemaakt worden. Maar in 1680 blijkt het dak weer open te liggen en wordt alle medewerking gevraagd om op de halve kerk en kooreind een nieuw leiendak aan te brengen. Vanwege geldgebrek kon de kerk ook pas zeer geleidelijk van inventaris worden voorzien. De eikenhouten preekstoel (die er nu nog staat) is gemaakt in 1682 voor 90 gulden. Ook de vervaardiging van kerkenraadskasten en banken in 1689 geven blijk van dat geldgebrek. Pas in 1695 wordt er een zoldering in de kerk aangebracht. In 1694 wordt de grootste klok (uit 1649) hergoten omdat die was gebarsten.

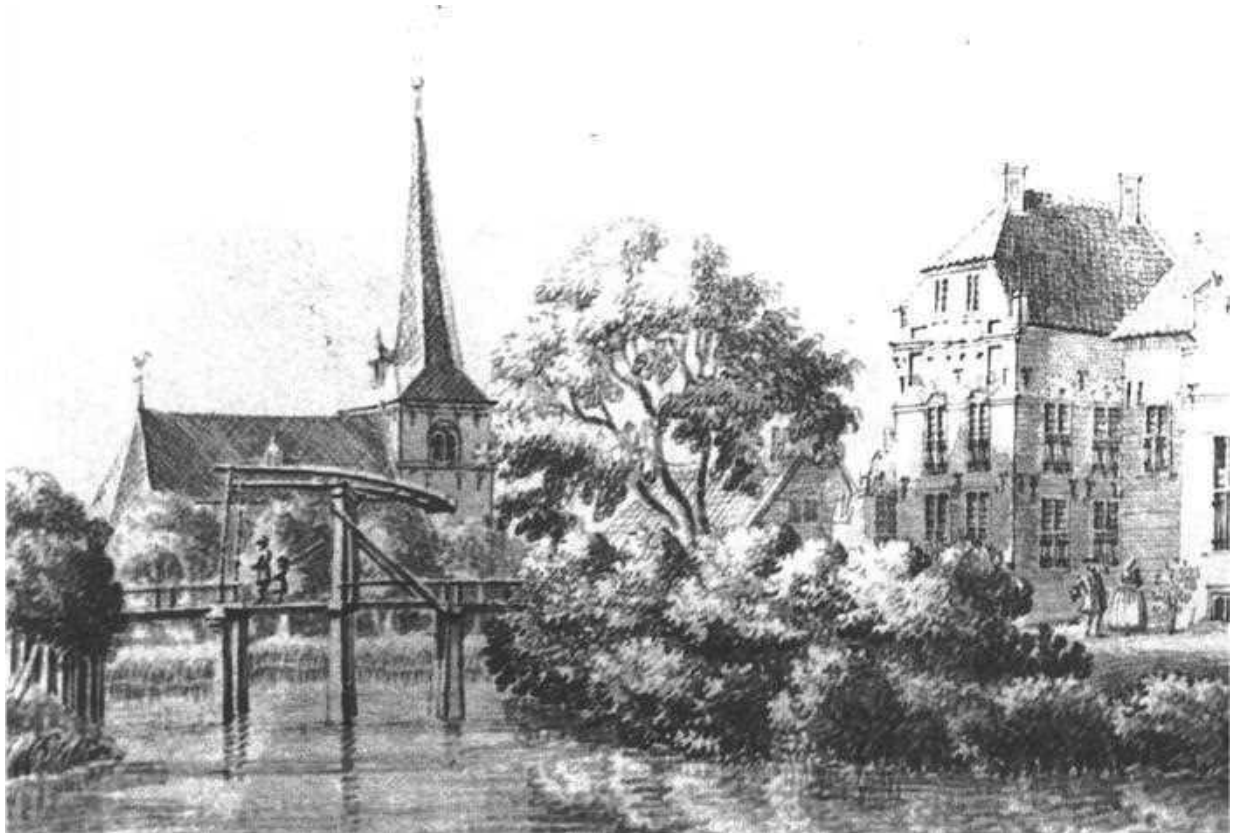
In 1722 werd een verzoek gericht *Aan haar Excellentie de Hooghgeboorne Vrouw Louise Charlotte gebooren Rijksgravin van Schwerin Vrijvrouw van Heijden possideerende Vrouw van Lichtenvoorde en Wildenborch, om alhijr in de Kercke een Orgeltien te doen setten*.

Behalve toestemming heeft ze ook een bedrag beschikbaar gesteld.

In 1723 werd een gebruikt orgel gekocht voor 350 gulden van ene Heer van Wijnbergen en door orgelmaker Dietrich Martens uit Vreden in de kerk gezet.

Oudste afbeelding van de Johanneskerk met het kasteel. De tekening is in 1743 gemaakt door Jan de Beijer. Het kasteel is rond 1778 gesloopt.
Uit: H. Romers, Achttiende-eeuwse gezichten van steden, dorpen en huizen.

Op deze detailtekening zien we dat er op de kerk twee hanen staan. Een op de toren en een tweede op de sluiting van het tentdak boven het koor.
Aan de oostkant van de toren zien we ook nog een dakkapel.

Sinds de bouw in 1648 is de kerk niet uitgebreid of anderszins grondig gewijzigd . Dat valt ook op te maken uit de oudste afbeelding van de kerk, gemaakt door Jan de Beijer in 1743.

In 1762 –1764 zijn belangrijke werkzaamheden uitgevoerd, te weten het restaureren en vernieuwen van torenspits en het dak van de kerk.

Op zondag 24 november 1799 's morgens om 6.00 uur wordt freule Judith van Dorth in de kerk begraven. Zij was op 22 november 1799 in Winterswijk geëxecuteerd, nadat zij daags ervoor door een militaire rechtbank aldaar ter dood veroordeeld was wegens het uitsteken van een *Orange* vlag en *Orange* versierd naar Lichtenvoorde en Groenlo komen rijden en het uiten van opruiende taal tegen de patriotten van de Bataafsche Republiek en tegen de Franse invloed. Hermine Manschot-Tijndink bracht in 1999 een boek uit over het leven van Judith van Dorth, getiteld: *Een allerneeteligst character*.

Rond 1806 zijn diverse herstelwerkzaamheden aan het kerkgebouw uitgevoerd.

In 1817 zijn de twee klokken hergoten door J.R.Voigt uit Zeddam.

In 1828 en wel op 13 maart wordt Greetje Bosker als laatste bij de kerk begraven.

In 1842 werd door Jacobus Armbrost te Haaksbergen een *nieuw* orgel gebouwd met gebruik van bijna al het pijpwerk van het oude instrument. De kosten bedroegen 950 gulden.

Blijkens de notulen van de kerkvoogden en notabelen van 3 februari 1860 wordt besloten om een kerkeraadskamer aan de kerk te bouwen. De kosten worden begroot op fl. 480,- . Op 3 december 1860 had de openbare aanbesteding plaats in de herberg van J.B. van Lochem. Het werk werd gegund aan F.O. Venderbosch. Tevens worden de muren van de kerk opnieuw gevoegd met Portland cementmortel en de in de kerk zichtbare scheuren in de westmuur gerepareerd. De kosten worden begroot op totaal fl. 882,75. In 1870 vinden weer reparaties plaats aan de torenspits voor fl. 560,-.

De kerkmuren worden in 1882 opnieuw onderhanden genomen. Architect Ovink uit Doetinchem is hierbij ingeschakeld om een bestek te maken. De kosten voor de muurreparaties worden begroot op fl.2.500,-. Voor die tijd toch een fiks bedrag.

Kennelijk niet voor heel lang is dat afdoende, want in 1904 wordt geklaagd over gevallen braak of puin rondom de kerk en in de notulen van kerkvoogden en notabelen van 6 december 1904 staat : *'Wat kunnen wij doen om een einde te maken aan den treurigen toestand van het terrein rondom de kerk en van de kerk zelf...'*

Ds. P. Veen stelt voor een hek te plaatsen om het terrein en de kerk te doen bepleisteren.

Kerkvoogden en notabelen zijn het hiermee eens. Er wordt afgesproken dat ds.Veen in onderhandeling zal treden met architect Post in Winterswijk en om prijsopgaaf te vragen .

Ook wordt besloten tot het plaatsen van een hekwerk rond de kerk, aan alle zijden op de grenslijn, met dien verstande dat een pad gelaten zal worden tussen de kerk en het huis van de heer Venderbosch waardoor er een toegang tot het Hof blijft.

De opgave van architect Post komt op fl. 1.789,- *voor de beportlanding met blokversiering en steigerwerk, het maken van 3 stoepen, houten beschot onder de pannen, deuren uitstukken, klankborden herstellen, schilderwerk en wijzerplaat, het werk op stenen voet en straat in orde maken.* Het werk wordt onderhands aanbesteed en gegund aan aannemer Post te Lichtenvoorde voor fl. 1.313,- en het hekwerk aan smid Tijdink voor fl. 274,- en vervolgens voorjaar 1905 gerealiseerd.

Het bepleisteren van oude muren werd in die tijd wel meer toegepast. Onder andere de Oude Calixtuskerk in Groenlo en Jacobskerk in Winterswijk werden eind 19de eeuw bepleisterd.

Later, bij restauraties, zijn bij deze kerken de pleisterlagen weer verwijderd. Maar net zoals bij de Johanneskerk zijn bijvoorbeeld in Gendringen en Terborg pleisterlagen wel in restauraties betrokken.

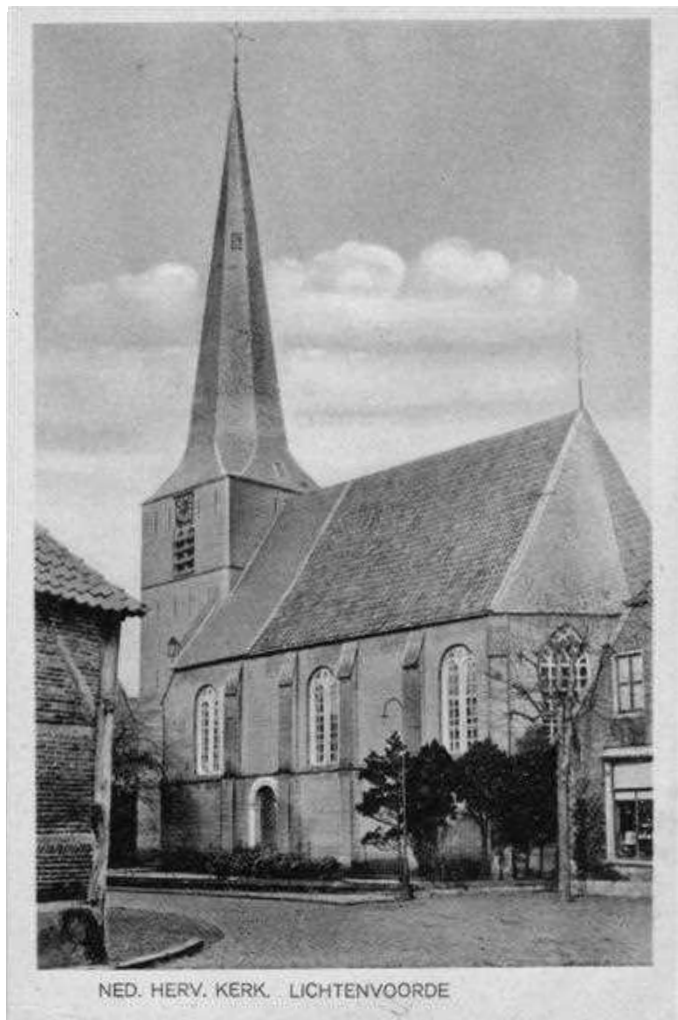
Het afsluiten van het kerkterrein met een hekwerk leverde destijds nog een conflict op met het college van burgemeester en wethouders. Uiteindelijk werd de kerk door het kantongerecht in het gelijk gesteld.

In de vergadering van kerkvoogden en notabelen van 16 december 1921 wordt gesproken over de slechte toestand waarin de consistoriekamer verkeert en men vindt hem bovendien veel te klein . Gemeentelid L. Dorst , oprichter van het waterschap, is tevens architect en hij heeft vrijwillig een plan met bestek voor een nieuwe consistoriekamer gemaakt, waarvoor hij achteraf beloond werd met twee schilderijen.

De begroting komt op fl. 4.700,- voor de bouw en fl. 800,- voor de inventaris. De bouw wordt na onderhandse aanbesteding gegund aan de Gebr. Otten voor fl. 4.473,-.

Ook aan de toren moet nog voor fl. 1.000,- noodzakelijke reparatie worden uitgevoerd en de inventaris valt uiteindelijk ook duurder uit. Het totale werk komt op fl. 6.900,- dat geheel met geleend geld wordt gefinancierd. Van de oude, afgebroken consistorie is helaas geen enkele tekening of afbeelding bewaard gebleven.

Op 17 november 1927 wordt besloten een heteluchtverwarmingsinstallatie aan te leggen. Hiertoe moet een stookhok met kelder worden gebouwd voor de ketel en de kolenopslag. Dat wordt begin 1928 gerealiseerd. De installatie is van Beukers Verwarming te Rotterdam, die op het terrein van kerkverwarming een sterke reputatie had. De kosten hebben bedragen fl. 1.481,- voor het stookhok met kelder en fl. 2.195,- voor de gehele installatie. Een jaar later volgt elektrisch licht.

Deze foto is van vóór 1932. De kerk heeft nog gedeeltelijk een pannendak.
fotocollectie F. van Lochem

februari 1936 het stoffelijk overschot van de freule van Dorth nog opgegraven en na onderzoek op dezelfde dag herbegraven. Hiervan is een protocol opgemaakt op 24 februari 1936, getekend door ds. J.G. Knottnerus, predikant te Varsseveld, ds. E. Jansen Schoonhoven, predikant te Lichtenvoorde, J.H. Hulshoff, arts en A. Kammeyer, dagelijks opzichter van de restauratiewerken. Ook komt een oude frontbalk tevoorschijn met het opschrift: *Salich syn die geene die Godts wordt horen ende dat selve bewaren Luc.11 vers 28 Anno 1648*. Deze balk heeft na behandeling weer zijn oorspronkelijke plaats in de balustrade gekregen.

Totaal wordt deze restauratie begroot op fl. 8.500,-, per saldo komen de kosten op fl. 9.553,-

De restauratie werd aanbesteed en gegund aan resp. uitgevoerd door :

Aannemer Te Mebel, vloeren, deuren	voor fl. 2.837,-
Herstel en verplaatsing orgel aan firma J. Reil te Rotterdam	voor fl. 850,-

In 1932 werden de beide grote dakvlakken van nieuwe leien voorzien. Tevens worden goten en afvoerleidingen aangebracht; kosten ca fl. 3.000,-.

In 1934 en 1935 worden plannen gemaakt voor een nieuw kerkinterieur. Het oude interieur vond men niet meer in overeenstemming met de waardigheid van de eredienst, bovendien is de indeling onpraktisch en zijn er te weinig zitplaatsen, blijkens een schrijven van predikant ds. E. Jansen Schoonhoven.

De destijds bekende kerkarchitect Ferdinand B. Jantzen uit Amsterdam die ook de voormalige 'School met den Bijbel' en de naastgelegen hoofdenwoning in Vragender heeft ontworpen, werd uitgenodigd een plan te maken.

In 1936 werd het werk uitgevoerd. Van het meubilair werden alleen de preekstoel uit 1682 en twee oude psalmborden gehandhaafd. Om meer zitplaatsen te creëren werd het orgel van zijn kast ontdaan en met een voor die tijd modern front op een hoger gelegen plateau geplaatst. Zo kwam de oude orgelgaanderij volledig beschikbaar voor kerkbanken.

Bij deze restauratie wordt op 21

Kerkinterieur vóór de restauratie van 1936. fotocollectie Ned. Herv. Kerk

Glas- en verfwerkzaamheden aan fa. Huinink en Heuzinkveld	voor fl. 1.079,-
Kerkmeubilair H. van Lochem	voor fl. 2.692,-
Overige kosten loodgieter/elektriciens en kleine posten	fl. 764,-
Architectkosten, reiskosten en kosten opzichter	fl. 1.331,-

De maker van het kerkmeubilair was mijn vader. Na Lichtenvoorde heeft hij via architect Ferd. B. Jantzen nog een opdracht voor een kerkinterieur verworven, nl. van de Lutherse kerk in Bussum. Voor die tijd wel lastig, zo'n eind weg. Net als in de Johanneskerk staat het daar ook grotendeels nog.

Nou ja, restauratie, het was feitelijk een interieurvernieuwing. Hierbij werden ook de fraaie gebrandschilderde ramen aangebracht, naar een ontwerp van de architect uitgevoerd door het atelier Schooneveld te Amsterdam. In deze ramen zijn achtereenvolgens hoofdmomenten uit het evangelie uitgebeeld, respectievelijk de door de ster geleide wijzen uit het Oosten, Jezus' doop door Johannes de Doper, Kruis met doornenkroon (achter de preekstoel), Maria Magdalena ontmoet de opgestane Heer bij het graf en tenslotte Jezus' hemelvaart.

Interieur na de restauratie 1936. fotocollectie Ned. Herv. Kerk

Raam met schilden, links boven: schip met kruiszeil 1936, rechts boven: Koninklijk Nederlands Wapen, midden links: Van Dorth 1799, midden rechts: Het Hof, links onder: Burman 1647 en rechts onder Bronkhorst 1496. fotocollectie H. Hanselman

Het middenraam in de zuidmuur geeft een aantal wapenschilden weer.

Begin 1940 is de torenspits aan de beurt voor nieuwe leien en hoekkepers en een nieuw uurwerk. Ook de dakschilden op het koor worden van nieuwe leien voorzien. Het werk wordt uitgevoerd door de fa. Sigtenhorst uit Doetinchem, de fa. Straks brengt nog verstevigingen aan in de toren. In juli 1940 is het werk gereed; totale kosten fl. 2.418,61.

In de notulen van 18 april 1941 staat dat bij onderhoud aan het orgel is gebleken dat een grondige restauratie nodig is, kleine herstellingen zullen niet baten. Bovendien wil men het instrument uitbreiden en ook de

toegang verbeteren. Er wordt prijsopgave gevraagd. Orgelbouwer H.W. Flentrop in Zaandam voert het werk uit in 1942. Door de oorlog vlot het werk niet zo snel. Het orgel wordt uitgebreid met een bovenwerk en een zwelkast, een nieuwe Trompet 8' en Bourdon 16' voor het hoofdwerk, alles pneumatisch.

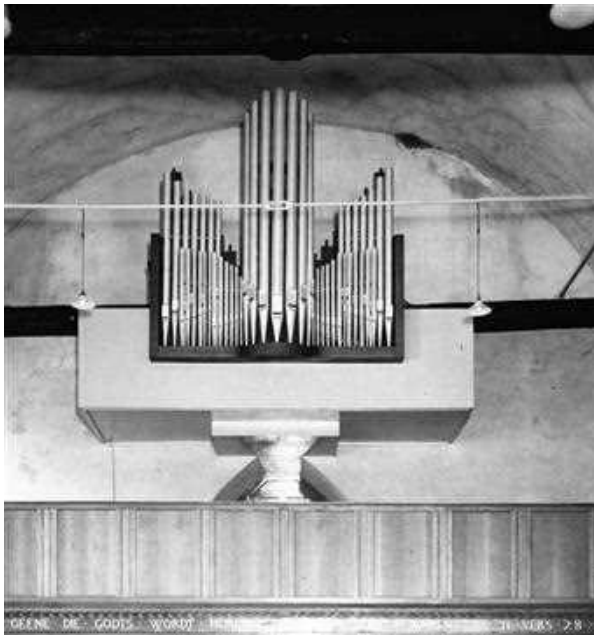
Daar voor de pijpen eigenlijk niet het goede materiaal beschikbaar is, worden zinken pijpen gemaakt. Deels werd betaald met meel, wat men in Zaandam beter kon gebruiken dan geld. Zelfs toen het orgel allang klaar was gingen er lege orgelpijpenkisten naar Lichtenvoorde en werden die in het stookhok van de kerk gevuld met zakjes meel, dat 's avonds na spertijd in het donker per fiets bij molenaar Van Wijngaarden werd gehaald over het pad dat van de molen naar de Dijkstraat liep, dan een klein eindje Dijkstraat en gauw Het Hof op tot achter bij de kerk, waar koster Hondorp al stond te wachten. De gebroeders Buijnink waren al over met elk een zak meel maar Flentrop kwam pas veel later opdagen. Op de Dijkstraat was hem de zak meel van de fiets gevallen en alleen lukte het hem niet om die er weer op te krijgen. Hij kreeg gelukkig hulp van politieagent Vink, zodat hij tot opluchting van de anderen veilig aankwam.

De eindafrekening van de orgeluitbreiding was fl. 4.079,- .

In 1942 werden de klokken uit 1817 gevorderd door de bezetter en uit de toren gehaald.

Ze zijn nooit meer teruggevonden.

Na de oorlog werd onder de toren in de hal een gedenksteen aangebracht, ter nagedachtenis aan de vier gemeenteleden, die tengevolge van de oorlogshandelingen 1940-1945 om het leven zijn gekomen.

Orgel zoals dat in 1936 op een hoog plateau werd geplaatst.
fotocollectie F. van Lochem

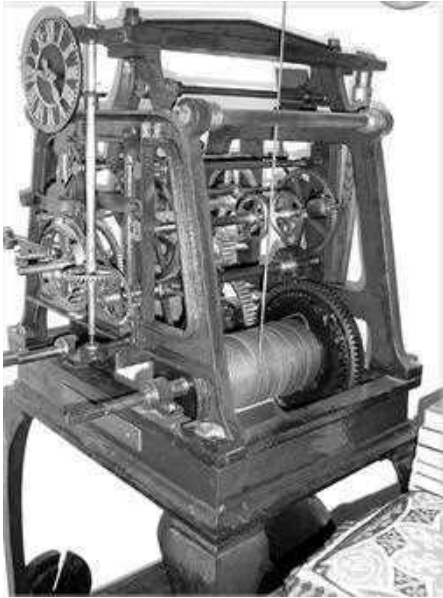
Orgel na de uitbreiding 1942 tot aan de restauratie in 1982.
fotocollectie F. van Lochem

De kerkvoogdij beijverde zich na de oorlogsjaren om te zorgen dat er weer luidklokken in de toren konden komen. Dit resulteerde in de levering van drie nieuwe klokken in het voorjaar van 1949, gegoten door klokkengieterij Van Bergen in Heiligerlee. Ze zijn op de 1ste paasdag 1949 in gebruik genomen, een kleine klok, toon 3; een middenmaat, toon gis en een grote klok, toon f. Totaal fl. 10.074,75.

De klokken werden tot ca. 1966 handmatig geluid. Ondergetekende heeft er vroeger zijn eerste zakcent mee verdiend. Iedere dag enkele minuten eerder uit school, want om 12.00 uur was het klokluiden.

De steen is gemaakt door steenhouwerij Führen uit Winterswijk. foto H. Hanselman, collectie Vereniging voor Oudheidkunde, verder aangeduid als VOL

*Het gerestaureerde uurwerk zoals dat tegenwoordig in de hal onder de toren staat.
fotocollectie H. Hanselman*

Het is niet bekend wanneer dat klokluiden 's middags om 12,00 uur precies is ingesteld. Van het luiden 's avonds om 9.00 uur is dat wel bekend.

Uit de kerkenraadsnotulen blijkt dat op 1 december 1684 is besloten dat: 'de coster van nu aff aen alle avonde te 9 uiren een goede poos de klock sall trecken en een teeken geven dat het 9 uire is.

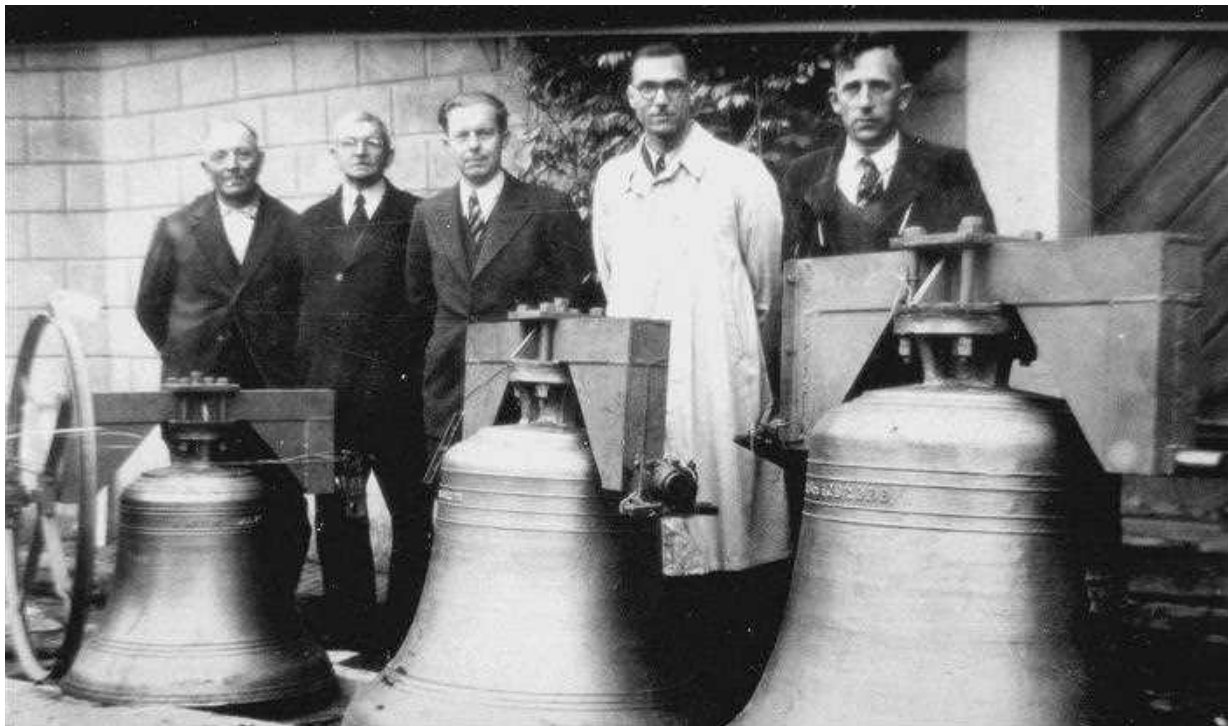
Rond 1966 werd het uurwerk vernield door de val van één der eigen gewichten die boven in de toren hingen. De staalkabel bleek te zeer door roest aangetast. Daarna werd omgezien naar

een electrisch aangedreven uurwerk en tevens werd een klokluidinstallatie gemonteerd.

Het oude vernielde uurwerk werd van de hand gedaan. Uiteindelijk is dat terechtgekomen bij klokkenmaker Emaus te Groenlo, die het uurwerk helemaal heeft gerestaureerd.

In 1990 werd dit gerestaureerde uurwerk van Emaus gekocht en het staat sedertdien onder de toren in de hal .Hoewel het zou kunnen, bedient het niet de wijzerplaat.

In 1969 was de heteluchtverwarmingsketel aan het eind van zijn dagen. Ook het tongewelf vertoonde scheuren en de kerk was toe aan een opknopbeurt. Een nieuwe centrale verwarming werd aangelegd, een nieuw tongewelf is aangebracht en de kerk werd geschilderd.

*De nieuwe klokken staan klaar om in de toren gehesen te worden . Op deze foto uit 1949 staan v.l.n.r. koster G.J.Hondorp, kerkvoogd G.W.Kuijk, president-kerkvoogd J.F.W.Buijnink, Ds . A. van Heerden en kerkvoogd, W.B.Geessink.
fotocollectie G. Eppingbroek*

*Eén van de nieuwe klokken wordt omhoog getakeld.
fotocollectie F. van Lochem*

In de jaren zeventig bleek het orgel het niet goed meer te doen. Door de hoge plaatsing in de kerk en door de invloeden van de centrale verwarming raakten de windladen lek en het orgel ontstemd. Nader onderzoek leverde op dat het een zeer waardevol orgel betrof, mede door het zeer oude pijpwerk van vóór 1723. Door orgeladviseur A. van Beek werd in 1980 een plan opgesteld waarbij het instrument weer als een balustradeorgel in een gereconstrueerde kast zou worden geplaatst, zoals Armbrust dat in 1842 heeft gedaan. Eén oud paneel van die orgelkast lag nog in de toren. Zijn plan scoorde goed bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en zo kon de restauratie eind 1981 van start met een behoorlijke restauratiesubsidie. Orgelbouwer was ook nu weer de fa. Flentrop in Zaandam. De toevoegingen uit 1942 zijn

tenietgedaan en de zinken oorlogspijpen gingen gretig van de hand en brachten dus nog geld op voor de restauratie. Daarnaast werden er diverse acties gevoerd onder het motto 'Laat het orgel niet de pijp uitgaan'.

De door Flentrop gemaakte orgelkast werd in geschilderd eiken uitgevoerd door schilder Theo Mellink. Deze schildertechniek werd vroeger veel toegepast. Lang niet alle tegenwoordige schilders beheersen dit werk nog. Er werd een nieuw bovenwerk ingebracht en een nieuwe trompet. Het instrument werd in september 1982 opgeleverd en feestelijk in gebruik genomen op 24 september 1982. De hele orgelrestauratie met bijkomende timmerwerk kostte om en nabij fl. 250.000,- .

In 1983 bleek bij inspectie door de Monumentenwacht dat de ijzeren ringen, waarmee het torenkruis vastzit door roest zodanig waren aangetast dat vernieuwing noodzakelijk was.

Haan, kruis en pijnappel van de toren en ook het kruis op het koozeinde van de kerk worden eraf gehaald. De torenhaan blijkt zelfs uit drie delen te bestaan, elk deel van verschillende leeftijd en ook zitten er kogelgaten in, vermoedelijk uit de oorlog.

Het middenstuk is het oudste en dateert vermoedelijk uit de 17de of 18de eeuw. De staart is wellicht 19de eeuws en de kop is van ijzer, vermoedelijk uit 1914-1918, want die wordt beoordeeld als een oorlogsoplossing.

Besloten wordt de oude haan pensioen te geven en een nieuwe te maken, waarvoor de oude model heeft gestaan. Na grondige behandeling van de ijzeren delen en vergulden van de pijnappel en nieuwe haan worden ze weer geplaatst. De oude haan is verder reeds uitvoerig beschreven in periodiek nr. 28 van begin 1994.

Er is destijds een gedicht gemaakt over de oude haan, dat u elders in dit nummer aantreft.

Dispositie van het orgel:

Hoofdwerk : C-f'''		
Præstant	8'	front 1982/rest 1842
Spitsfluit disc.	8'	1842
Gedaekt	8'	C-H 1842 eiken, rest voor 1723
Octaaf	4'	C- Dis front 1982, rest voor 1723
Gedaektfluit	4'	1842
Quint	3'	C-c' 1982, rest voor 1723
Mixtuur	II-III	C-c' 1842, rest voor 1723
Octaaf	2'	C 1842, rest voor 1723
Trompet disc.	8'	1982
Dulciaan bas	8'	1982

Bovenwerk : C-f'''		
Holpijp	8'	1982
Viola di Gamba disc.	8'	1982
Fluit	4'	2 ^e helft 19 ^e eeuw, uit het oude bovenwerk
Woudfluit	2'	1982

Aangehangen pedaal C-d'		
Geen manuaalkoppel		
Samenstelling der Mixtuur : C 2' + 1½'		
c' 4' + 3' + 2'		

Twee deuren in de achterwand zijn van de oude kas uit 1842.
De lade en het wellenraam van het hoofdwerk zijn uit 1842.
De magazijnbalg is uit 1936.

Evenredig zwevende stemming.
Toonhoogte ca. a' 440 Hz. per sec.

Het orgel na de restauratie 1982 en.... zoals het ook vóór 1936 was.
foto H. Hanselman, collectie VOL

En nu de restauratie van 1991-2006

Met de afronding van de restauratie wordt een periode van 15 jaar afgesloten waarin het kerkgebouw in verschillende fasen onder handen werd genomen. Nemen we daar de voorbereiding bij dan moeten er nog zeker een jaar of vier worden bijgeteld. De eerste brief is van mei 1986 van de kerkvoogdij aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, waarin de zorg over de toenemende scheurvorming aan de orde wordt gesteld.

In 1991 werd met de restauratie van het kerkchip begonnen. Nieuwe leien op het hele dak, nieuwe hoekkepers en noklood, nieuwe koperen goten en een nieuw tongewelf. Verder werd de verlichting vernieuwd en ook de ketel van de centrale verwarming werd vervangen. Het muurwerk moest nog wachten maar de oude schoorsteen werd wel afgebroken en er werden enkele steunberen versterkt gefundeerd. Hoofdaannemer was de fa. Hulshof uit Steenderen en architect was Ovink uit Doetinchem en adviseur ir. J. Meffert. De totale kosten van deze fase waren fl. 455.000,-.

In 1993 werden de ramen en de raamtraceringen onder handen genomen, glas van nieuw lood voorzien en herplaatst met voorzetramen, waarbij nieuwe natuurstenen onderdorpels werden aangebracht, terwijl staanders waar nodig, zijn gerepareerd. Uitvoerenden waren: hetzelfde architectenbureau, Hulshof Steenderen, De Corbeel Winterswijk en glazenier Van der Wal uit Vorden; kosten van deze fase fl. 208.000,-

Inmiddels werd ook gespecialiseerd onderzoek door ingenieursbureau Peree naar de fundering gedaan in verband met verdere werking van de toren. In 1996 was de torenfundering dringend aan de beurt in verband met de verzakkingen. Door daling van het grondwaterpeil bleken de houten palen, waarop de toren was gefundeerd, aan de bovenkant verrot. Dus moest de hele vloer, trap en oude kastruimte eruit. Een nieuwe fundering werd onder de toren aangebracht en ook de westmuur van de kerk werd hierbij betrokken, waarbij ook de forse scheuren werden gerepareerd. Jorissen en Simonetti uit Doetinchem

*Het kerkdak wordt voorzien van
nieuwe leien.
fotocollectie F. van Lochem*

begeleidde het werk, dat werd uitgevoerd door de Bouwbedrijven Tempo BV en Guus Lubbers; kosten van deze operatie ca. fl. 271.000,-. Op 24 november 1999 werd ter gelegenheid van het feit dat 200 jaar daarvóór de freule van Dorth werd begraven in de kerk, een plaquette onthuld nabij de plaats van het overigens niet gemarkeerde graf.

In 1999/2000 is het zogenoemde 'opgaande werk' van de toren gerestaureerd. De oude pleisterlaag werd verwijderd en scheuren in de muren geheeld. Ook zijn waar nodig nieuwe balken aangebracht en is de torenspits geheel gedekt met nieuwe leien en hoekkepers.

Ook dit omvangrijke werk werd begeleid door Jorissen en Simonetti uit Doetinchem en uitgevoerd door de bouwbedrijven Tempo BV en Guus Lubbers en leidekkersbedrijf Koenders uit Neede. Deze restauratiefase kostte fl. 718.000,-.

*De ramen zijn uitgenomen
voor het opnieuw
verloden.
fotocollectie
F. van Lochem*

Het zou bijna zes jaar duren voordat de laatste fase ter hand kon worden genomen. Afhankelijk van de beschikbaarheid van restauratiesubsidie werden de diverse fasen met onderbreking van enkele jaren uitgevoerd. Nu de restauratiesubsidiebudgetten steeds verder achterbleven bij de behoefte kon nog in geen lengte van jaren gerekend worden op een beschikking. Om nu toch tot een afronding te komen, werd met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in 2004 overlegd om de in beginsel subsidiabele restauratiekosten om te zetten in een meerjarenonderhoudsplan met een totale looptijd van 10 jaar. De subsidie wordt daarbij uitgesmeerd over 10 jaar, terwijl de werkzaamheden in 2005 en 2006 werden uitgevoerd en gewoon onderhoud in de resterende jaren. De toestemming hiervoor is voorjaar 2005 afgekomen. De subsidie moest dus wel voor een belangrijk deel voorgefinancierd worden. Dus nu kon ook de laatste restauratiefase van start, in september 2005, ze is begin augustus 2006 afgerond.

*Een nieuwe stevige fundering wordt aangebracht.
fotocollectie F. van Lochem*

De laatste fase betreft het kerkship ontdoen van de oude pleisterlaag en afgebrokkelde waterlijsten, het uithakken van de scheuren, het slopen van het oude stookhok en het opzetten van een nieuwe pleisterlaag, het schilderen van het muurwerk binnen en het schuren en opnieuw lakken van het kerkmeubilair, het verwijderen van de beide voorste banken en het aanhelen van de vloer. Het werk werd begeleid door de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Gelderland en uitgevoerd door aannemersbedrijf Wilmink-Oosterveld uit Borne, Guus Lubbers, Slotboom Winterswijk, Fleurbaaij Aalten en de schildersbedrijven Fa. B.F. Lefering & Zn. en Frans Reinders.

Met de restauratie als geheel is veel geld gemoeid. De totale kosten over 1991 tot en met 2006 hebben tussen 1,1 en 1,2 miljoen euro bedragen. Restauraties van monumentale kerkgebouwen worden gesubsidieerd, maar vanwege de beperkte overheidsbudgetten is het steeds een langdurig traject. Effectief heeft de restauratie geen 15 jaar geduurd maar bij elkaar zo ongeveer 2,5 jaar.

Ook vanuit de landelijke Hervormde Kerk werd de restauratie financieel ondersteund met een bedrag ad € 54.454,- totaal voor de gehele restauratie.

Daarnaast werd voor totaal € 125.000,- ontvangen van steunfondsen uit het gehele land.

Ook plaatselijk is gedurende het restauratietraject veel geld bijeengebracht met allerlei acties, zoals collecten, rommelmarkten, boekenbeurzen, bazars, bingo-avonden, kledinginzameling, waarbij veel mensen actief zijn geweest en koren zongen en muziekkorpsen speelden voor het restauratiefonds. Ook plaatselijke bedrijven werden benaderd en gaven voor de restauratie.

De maandelijkse kledinginzameling loopt nog gewoon door, want zoals bij alle restauraties in het verleden zijn ook nu nog niet alle uitgaven gedekt.

De toren wordt in de steigers gezet.

Gedeeltes van draagbalken worden vervangen.

*Op 22 maart 2000 wordt door Ds Hinkamp de haan herplaatst.
fotocollectie Fr. van Lochem*

*De noordmuur na afbraak stookhok en verwijdering oude pleisterlaag.
fotocollectie F. van Lochem*

De Johanneskerk kan de tand des tijds weer doorstaan. De kerk heet nu officieel nog Hervormde kerk maar dat zal medio 2007 veranderen in Protestantse kerk. Dat klinkt verwarrend, want je zou zeggen Hervormd is toch ook protestant en in de volksmond was het toch al de Protestantse kerk. Hoe zit dat nu ? In 2004 zijn landelijk drie kerkgenootschappen gefuseerd, te weten de Nederlandse Hervormde kerk, de Gereformeerde Kerken en de Lutherse kerk in de landelijke koepel

Protestantse Kerk Nederland, afgekort PKN.

In navolging hiervan zal in 2007 de Hervormde gemeente Lichtenvoorde fuseren met de Gereformeerde kerk Lichtenvoorde. De nieuwe naam wordt dan Protestantse gemeente Lichtenvoorde. De fusie is feitelijk de laatste formele stap want er is al jaren sprake van een volledige samenwerking. De Johanneskerk blijft de kerk van de gefuseerde gemeente en er zijn plannen om de huidige consistoriekamer (niet in de restauratie meegenomen) te vervangen en daaraan tevens een nieuw kerkelijk centrum te realiseren, waarbij nog het achterdeel van het naastgelegen pand zal worden betrokken. Dus concentratie van alle activiteiten op één plek, maar voorlopig is dat nog toekomstmuziek.

*De kerk is gereed en moet er weer een poos tegen kunnen.
fotocollectie F. van Lochem*

De hane van de protestante karke

door Frans Bonnes

Onlangs werd met enig ceremonieel de restauratie van de Johanneskerk afgesloten. De toren weer enigszins in het lood, scheuren en voegen uitgebikt en gevuld en geheel voorzien van een stralend wit uiterlijk, boven op de torenspits prijkt fier de haan die al vanaf 1983 doet wat hij moét doen namelijk ons vertellen waar vandaan de wind waait.

Een stukje geschiedenis

In de jaren tachtig trad er tijdens de buutavonden van de carnavalsvereniging de Keienslöppers een duo op, genaamd *An en Uut, lanteernopstekkers uut Lechtenvoorde*. Ondergetekende functioneerde als *An* terwijl Karel van Ooyen de rol van *Uut* speelde. In hun buuts namen ze Lichtenvoordse toestanden op de korrel, parodieerden ze plaatselijke en landelijke politiek en droegen zelfgemaakte liedjes voor als: *Lechtenvoordse kindere, Wi'j wilt ons geld weer in un tuutjen, en Ow vader*. Ze verzamelden samen de onderwerpen, *An* maakte teksten en liedjes, die daarna samen werden besproken en ingestudeerd. Voor de muzikale ondersteuning of op toon zetten van de liedjes werd een beroep gedaan op Tiny Doppen. In 1983 werd de haan van de Johanneskerk - de protestante karke - vervangen. *An en Uut* vonden dat reden genoeg om er aandacht aan te besteden en met medewerking van koster Wansink werd de oude haan in bruikleen verkregen voor één avond. Tijdens de pronkzitting op zaterdag 12 november 1983 werd deze haan 'onthuld' en met kogelgat en al aangeboden aan Prins Harrie I (Harrie Weenink). Bij die gelegenheid werd als dank voor bewezen diensten onderstaand gedicht aan de koperen torenwachter opgedragen.

DE HANE VAN DE PROTESTANTE KARKE

Mien veurvader was ne vergulde hane
Maor zien lot dat was 't zelfde as van mi'j
Van de wind gaf he de richting as vane
Maor wat hanen 't leefste doot was d'r neet bi'j.

Ik heel zestig jaor de grolsen in de gaten
Ik kek al dee tied bi'j jullie aover 't dak
Dee trouwe dienst, ut hef neet möggen baten
De karkeraod dee zei 'nem noo maor ow gemak'

'k Zagge 's morgens vrog lanteernopstekkers lopen
'k Zagge 't slopen ok van Meekes in 'n Hook
'k Zag ow zaoterdags beneden greunte kopen
Heel ow laeven was veur mien 'n open book

'k Ken ow al van 't lekk're appels jatten
ne bloese vol uut Herwalt zienen hof
'k Zag ow rennen, as ow Ter Haar wol vatten
'k Zag ow onderduken .....later veur de mof

Van de meesten van ow zag ik d'eerste stappen
Heel stiekem nog op 't glibberig liefdespad
'k Wol ow roopen ,maor dat ko'j neet snappen
As soms ow vader 't in de gaten had

Wat kón ut Hof daarveur de plekskes beden
A'j beschutting zochten en mekare 'had'
'k Zag met 't éne oge wa'j daor samen deden
neet met beiden want mien heufd is plat

'k Zagge vake ok ow klandestiene slachten
Dat mos stiekem maor ik zagge ut jo wal
En i'j bleven daor dan op de blaose wachten
Veur de foekepot of ok gewoon as bal

En too'j groter worden zag ik ow gaon trouwen
En dan zei ik zachte' 'k wens ow vól geluk
En ok starkte vast, veur later a'j mot rouwen
Want wat mooi is dat is kwetsbaar dat geet stuk

'k Zag ow wit en zwart en bont in felle kleuren
as de tied van karmisvieren d'r weer is
'k Zag de Varkensmarkt verlicht en rok de geuren
van de olieballen en Jan Kuipers ziene vis

Maor no'k zestig bun heb ik mien wark edaone
Ik zit noo as olde hane in de vut
Zo as mien zo is 't er meer egaone
Dan vraog i'j ow af wat he'k nó nog veur nut

Want wat hanen könt dat bun'k al haost vergetten
'k was jo ál dee jaorn lang celibatair
en lao'k eerlijk waez'n, 'k bun ok knap verslett'n
dee jonge hennekes dat hoeft veur mi'j neet meer

Eén keer nog wil 'k zo'n henneken bekijken
Zo'n pittig ding, gin veerken an, nog helemaal kaal
'k Gao daarveur neet in vieze beukskes kicken
ik gao daarveur naor Harbers.....kip-totaal.

Frans Bonnes

Op verzoek van de auteur is aan de oorspronkelijke spelling en interpunctie niets veranderd.

'Lichtenvoorde duizend jaar, heeft de spullen voor elkaar, alles loopt op wioletjes gesmeerd'

door Frans Bonnes

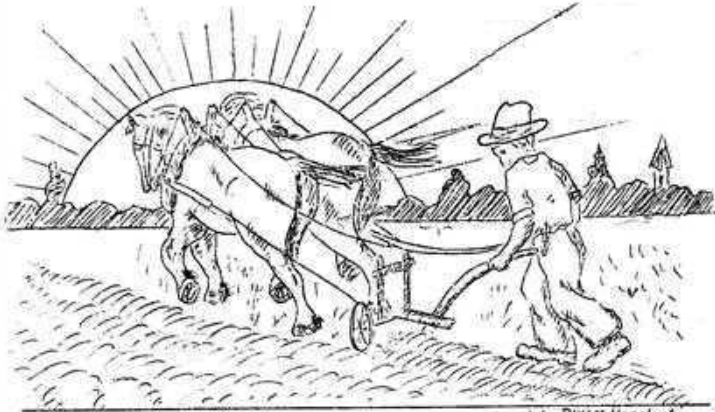
Zestig jaar is het geleden dat deze versregels, bedacht en op toon gezet door P.W.M. (Piet) Hooglugt, door Lichtenvoorde schalden.

Mocht er dan al twijfel zijn gerezen over de juistheid van de veronderstelling dat, toen Abt Hadamus in het jaar 945 opschreef, dat hij te Lidanfuhr in opdracht van de Abdij van Fulda vier oncen en negen dinariën silver had geïnd, hij daarmee Lichtenvoorde bedoelde, geen onzekerheid bestaat er over de uitbundige viering van 1000 jaar Lichtenvoorde. De bevrijding en de daaraan verbonden feestelijkheden waren ruim een jaar eerder gevierd en het werd tijd voor iets groots, een 'feestje', maar dan wel een 'feestje' dat negen volle dagen duurde.

Deze twijfel, zo ze toen überhaupt al bestond, vormde geen enkel beletsel om een feestcommissie in het leven te roepen die zich ten doel stelde een feest te organiseren dat recht zou doen aan deze bijzondere 'verjaardag'. Onder de naam Lichtenvoorde 1000 jaar ging deze commissie dan ook voortvarend aan de slag.

*Om bekendheid aan de festiviteiten te geven werd allerhande propaganda-materiaal gemaakt. Henk Hulshof tekende de omslag van het herdenkingsboekje dat bij gelegenheid van de feesten werd uitgegeven.
collectie: VOL*

Muziek: P.W.M. Hooglugt.

Voorspel
pittig

Lichten voor de duizend jaar heeft de spullen
voor elkaar. Al les loopt op wie le tjes ga smeed.

Lichtenvoorde duizend jaar, heeft de spullen voor elkaar. Deze versregels, bedacht en op toon gezet door P.W.M. (Piet) Hooglugt schalden, door Lichtenvoorde. collectie: VOL

Lichtenvoorde duizend jaar
Heeft de spullen voor elkaar
Alles loopt op wietjes gesmeerd.
Maar de clou van het festijn
Zal toch wel de D E T O zijn
't Is enorm wat daar wordt gepresteerd.

Refrein:

Ga je mee To naar de D E T O
Zoo'n geweldig feest is hier nog nooit gevierd
Ga je mee To naar de D E T O
Zoo gezellig heb je heusch nog nooit gezwierd.
Ga je mee To naar de D E T O
Lichtenvoorde duizend jaar, o wat een gijn
Ga je mee To naar de D E T O
En nadien een walsje op 't verlichte plein.

Oome Driekus duizend maandag
Heeft zijn plannen snel beraamd
In zijn trouwpak vijftig jaren oud
Brood en metworst in de zak
En 'n versche pruim tabak
Noodt hij opoe, pronkend met veel goud.

Refrein.

Toos Kwiek van duizend week
Is al maanden lang van streek
Liefde ligt het kind zwaar op de maag.
Toen de Tommy is gegaan
Kwam zij weer alleen te staan
En ze zit te smachten naar de vraag.

Refrein

Toontje duizend daagjes oud
Kijkt de hele nacht benauwd
Ligt maar wakker op te passen want
Blijft zijn broekje droog vannacht
Weet de bengel wat hem wacht
Morgenvroeg roept paps de jonge klant.

Refrein.

Baby Jansen duizend uur
Smaakt de melk vandaag zo zuur
Want mams heeft geen tijd voor 't kleine wicht.
Kapsel prima opgekapt
Nagels extra gelakt
Rouge en poeder duimdik op 't gezicht.

Refrein

PROGRAMMA

ZATERDAG 17 AUGUSTUS

- 16.-- uur: OFFICIELE OPENING der Feestweek op het Stadhuis.
 16.30 uur: GROOTE HISTORISCHE EN FOLKLORISTISCHE OPTOCHT, waarna INSTALLATIE VAN SCHOUT EN SCHEPENEN
 20.-- uur: Op de markt DEMONSTRATIE VAN MIDDELEEUWSCHE DANSEN o. l. v. dansleeraar Vieberink.

ZONDAG 18 AUGUSTUS

- 14.30 uur: VOETBALWEDSTRIJD tusschen de eerste elftallen van BRABANTIA en GO AHEAD om den zilveren H.B.S.-cup. Daarna optocht van de schutterij en wegbrengen van den vogel.

MAANDAG 19 AUGUSTUS

TRADITIONEELE ACHTERHOEKSCHE KERMIS. Lunapark en dansgelegenheden den geheelen dag geopend. Des morgens Bloemencorso, Vogelschieten, uitgebreide volksspelen, Defilé, Vendelzwaaien, enz.

DINSDAG 20 AUGUSTUS

TWEEDE KERMISDAG. Lunapark en dansgelegenheden den geheelen dag geopend. 's Namiddags Kinderspelen

WOENSDAG 21 AUGUSTUS

- 9.-- uur: DE DETO, DE GROOTE LANDBOUW- EN NIJVERHEIDSTENTONSTELLING, ZET HAAR POORTEN OPEN. De officieele opening zal plaats hebben, na aankomst van Zijne Excellentie Minister Mansholt. Des namiddags defilé van de bekroonde dieren.
 18.-- uur: Sluiting van de DETO.
 20.-- uur: Op de markt optreden van de RUURLOSCHEN BOERENDANSEN met Achterhoeksche folkloredansen.

DONDERDAG 22 AUGUSTUS

Van 9 tot 18 uur de DETO geopend.

VRIJDAG 23 AUGUSTUS

- Van 9 tot 18 uur de DETO geopend.
 9.-- uur: Voorkeuring van deelnemers aan het Concours-hippique.
 13.30 uur: CONCOURS HIPPIQUE. (Kampioenschap van Gelderland)
 19.30 uur: PAUL OSTRA MET ZIJN CABARET in Hotel Industrie.

ZATERDAG 24 AUGUSTUS

- 15.-- uur: GYMNASIEK- EN TURNDEMONSTRATIE op het Gemeentelijk Sportterrein.
 17.-- uur: Optreden van DANIELS OPENLUCHT-VARIÉTÉ, o.a. met 't internationale sensatienummer „De Lucine Act". Primeur voor Gelderland.
 19.30 uur: CABARET PAUL OSTRA.

ZONDAG 25 AUGUSTUS

- 11.30 uur: Start van de WANDELSPORTTOCHT, georganiseerd door den K. O. G.
 Van 12 tot 17 uur: TERREINWEDSTRIJDEN VOOR MOTOREN onder auspiciën van de K. N. M. V.
 15.-- uur: KORFBALWEDSTRIJDEN om het kampioenschap van den Kring Oost-Gelderland.
 18.30 uur: Nogmaals optreden van DANIELS OPENLUCHT-VARIÉTÉ met het adembenemende sensatienummer „De Lucine Act".
 20.-- uur: CABARET PAUL OSTRA.
 24.-- uur: GROOT VUURWERK.
 Elken avond zijn tot 24.-- uur het uitgebreide Lunapark en de verlichte open dansgelegenheden 'In hogere sferen', Raadskelder, Erve Kots, enz. geopend.

Onder voorzitterschap van Jacob Bakker toog een feestcommissie voortvarend aan het werk om een programma samen te stellen dat voor die tijd zeer ambitieus genoemd mag worden.
 collectie: VOL

In de periodiek *de Lichte voorde* van november 1999 is reeds aandacht besteed aan zaken als samenstelling van commissies en organisatie van het totaal of onderdelen ervan. Duidelijk zal zijn dat voor een goede uitvoering van het voorgenomen programma de inbreng van velen nodig was en een groot deel van het Lichtenvoordse verenigingsleven was op enigerlei wijze bij de voorbereiding betrokken.

Mij leek het interessant enige onderdelen van het programma wat nader toe te lichten. Allereerst het onderdeel wat men tegenwoordig de p.r. zou noemen. Een elf pagina's dikke in kleurendruk uitgevoerde feestkrant werd over de gehele Achterhoek verspreid. Er werd een propaganda-editie van de Oost-Gelderlander uitgegeven (zie middenblad), aanplakbiljetten op Lichtenvoordse vrachtwagens geplakt maakten landelijk reclame voor de feestweek, door Henk Hulshof getekende ansichtkaarten werden te koop aangeboden en er werd een sluitzegel ontworpen met een goudgele korenschoof als blikvanger. Maanden voor het feest werden de zegels bij duizenden gekocht door industriëlen, verenigingen, gemeente en particulieren om op uitgaande post te plakken. Een uitstekende landelijke reclame.

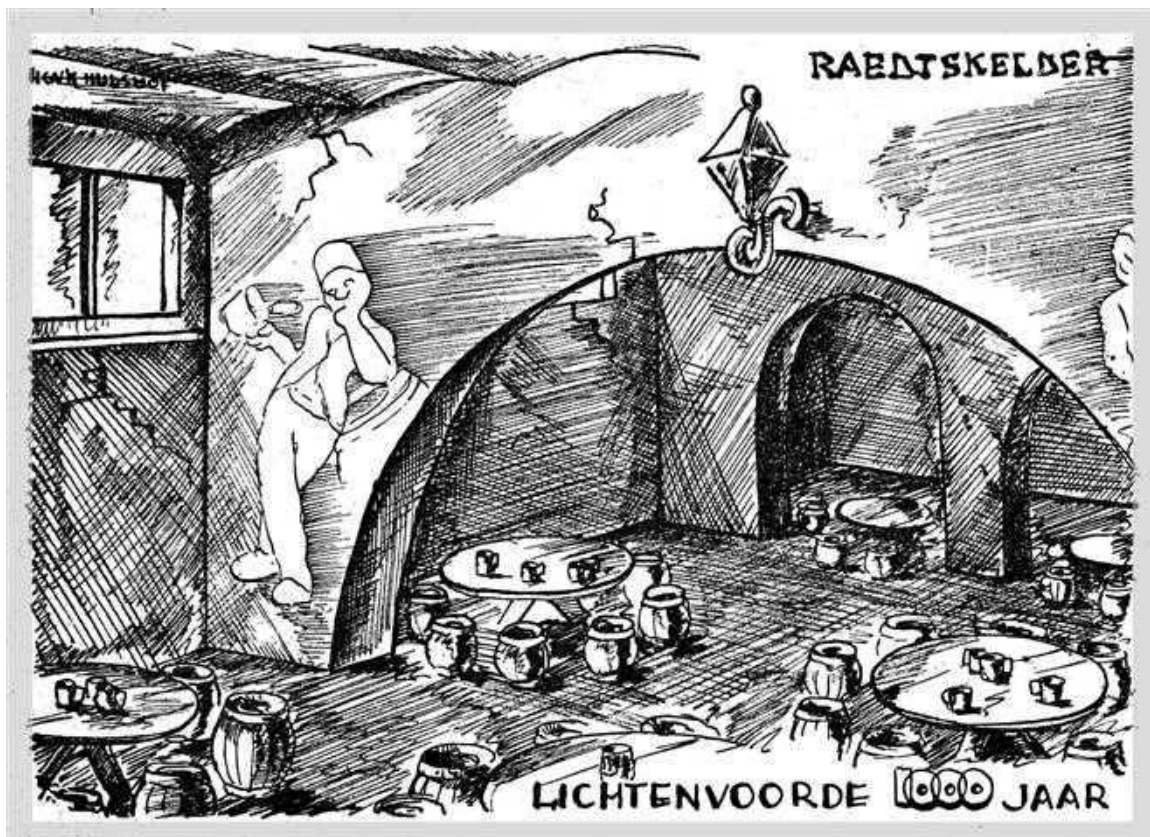
De frontpagina van de over de gehele Achterhoek verspreide feestkrant. collectie: VOL

Het door het hele land verspreide aanplakbiljet van Henk Hulshof.
collectie: VOL

Boven: de sluitzegel met de goudgele korenschoof als blikvanger.
Links de door Henk Hulshof getekende prentbriefkaart van het 'Het Raedthuys'.
Het pand Markt 1 achter de grote steen vormde het decor van de feestelijkheden.
collectie: VOL

Nog twee ansichtkaarten van Henk Hulshof. Boven 'De Raedskelder', en onder de prentbriefkaart van de grote landbouw- en nijverheidstentoonstelling DETO. collectie: VOL

Een jubileum

dat met recht uitzonderlijk
mag worden genoemd

EEUWFESTEN van steden hebben wij in de afgelopen jaren reeds vele beleefd. De vieringen van een 500-, een 600-, ja een 700-jarig bestaan waren geen uitzondering. En vol eerbied zagen onze dorpsgemeenten op tegen haar stedelijke zusters, die op zoo eerbiedwaardige geschiedenis konden bogen. Weinigen zullen hebben vermoed, dat er landelijke gemeenten zijn, die uit een nog grijzer verleden stammen. En zoo zal menigeen verrast zijn, dat thans in den Gelderschen Achterhoek, welhaast in alle stilte een millennium blijkt te zijn bereikt, een jubileum, dat met recht uitzonderlijk mag worden genoemd.

In karaktervollen eenvoud is Lichtenvoorde zijn gang door de Vaderlandsche geschiedenis gegaan, trotsch slechts op de eeuwenoude banden, die het aan het Oranjenhuis binden. Bij dit eeuwfeest treffen wij deze schoone gemeente niet aan als een ietwat vervallen grootheid, welke zoo dikwijls het kenmerk vormt der eeuwenoude, nochtans vele eeuwen jongere stadjes, doch integendeel in volle fleur en vitaliteit, midden in het heden van deze twintigste eeuw, de tiende, die zij meemaakt, haar plaats met eere insetmend te midden harer Zustergemeenten. Dit geeft recht haar een schoone toekomst te voorspellen. En daarom kan men op dezen feestdag Lichtenvoorde niet afdien met oprechtheid, maar tevens met groote blijmoedigheid gelukwensen.

Leve het 1000-jarige Lichtenvoorde!

C. G. C. QUARLES VAN UFFORD,
Commissaris der Koningin in de provincie
Gelderland.

De Commissaris der Koningin in de Provincie Gelderland was gestrikt in de feestkrant zijn gelukwensen aan de 1000-jarige feesteling tot uiting te brengen en ook de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening Sicco L. Mansholt voldeed gaarne aan een verzoek een aanbevelend woord te schrijven.
collectie: VOL

LICHTENVOORDE ZIJ EEN LICHTEND VOORBEELD

Bij de herdenking van een „duizendjarig dorp“ in den Gelderschen Achterhoek kan het niet anders of aan den Landbouw wordt daarbij een bijzondere plaats ingeruimd om in een overzichtelijke tentoonstelling de Achterhoeksche bevolking te laten zien wat er in dit deel van het land leeft en werkt.

Het heeft mij daarom bijzonder verheugd te vernemen, dat de herdenking van het 1000-jarig bestaan van Lichtenvoorde zich niet uitsluitend bepaalt tot „vermaak“, maar dat de „leeringe“ in de Landbouw- en Nijverheidstentoonstelling D.E.T.O. een vorm heeft gevonden, welke op zoo uitnemende wijze een verslag vormt van wat Lichtenvoorde en omgeving kenmerkt voor den Achterhoek.

Elders in dit nummer vindt de lezer een door den Voorzitter van de D.E.T.O. gegeven beschrijving van wat de Afdeling Landbouw van de tentoonstelling te zien geeft en reeds daaruit blijkt hoe de „leeringe“ al in het verleden door de bevolking ter harte is genomen. Want zonder den ijver en zonder de doorzetting, die den Achterhoekschen boer kenmerken, zou nimmer op dit gebied het peil bereikt zijn, waarop niet alleen de Achterhoek, maar geheel Nederland trotsch kan zijn. Duizend jaar geleden bestond er nog geen „Verlag van den Landbouw“, maar als ik er in één van nauwelijks 100 jaar geleden lees over „mager vee“ in „dit land van schrale gronden en potstallen“, dan mag ik wel zeggen, dat de D.E.T.O. den bezoekers wel zal laten zien op welke resultaten de Achterhoeksche boer zich mag beroemen ten aanzien van de veeverbetering.

Ik ben mij bewust van het groote belang van deze tentoonstelling voor den Achterhoek, en toen het Bestuur mij verzocht een aanbevelend woord te schrijven, heb ik aan dat verzoek dan ook gaarne voldaan. Niemand verzuime bij de herdenking van het stichtingsjaar van Lichtenvoorde de Landbouwtentoonstelling te bezoeken om een indruk te krijgen van wat samenwerking en liefde voor het land vermogen als lichtend voorbeeld voor alle eeuwen.

S. L. MANSHOLT,
Minister van Landbouw, Visserij en
Voedselvoorziening.

Lichtenvoorde

1000 JAAR

*H*ET is een algemeen in zwang zijnde gewoonte, dat bij heugelijke familiefestijnen fraaie kennisgevingen worden gedrukt en verzonden aan familie, vrienden, relaties en kennissen, om hen tot deelname aan het feest uit te noodigen.

Lichtenvoorde staat aan den vooravond van haar duizendjarig bestaansfeest. Deze groote familiegemeenschap maakt zich op tot een daverend festijn en reeds maandenlang is er een koortsachtige bedrijvigheid om dit festijn goed te organiseeren en tot een fameus succes te doen worden.

Nu zijn we zoover, dat de uitnodigingen in zee worden gezonden. Want deze courant is de technisch en redactioneel fraai verzorgde uitnodiging aan ieder van U om aan ons feest te komen deelnemen.

Duizend jaar is de feeststeling oud! Maar wie zou hier eigenlijk van „oud“ durven spreken, bij zooveel tinteling van leven, bij zooveel werklust en arbeidszin, bij zooveel welvarendheid? Wel kijken wij bij dit feest even terug en dringen we in gedenkboek en historische optocht met onzen blik door het grijs verleden, maar we doen dat niet in die houding van mediteerende berusting, welke we kunnen aantreffen bij heel oude menschen; we doen dat, integendeel, met de pit en de fleur van een nimmer verwelkende jeugd, die vol verlangen, vol durf, vol verwachting met een helderen oogopslag in het opgeheven hoofd de toekomst tegemoet ziet.

Wij vieren feest in dankbaarheid aan den Gever van alle goeds, voor alle weldaden, welke Hij in die duizend jaren geschonken heeft aan allen, die leefden op dat plekje gronds, dat Lichtenvoorde heet; feest in blijheid en vreugde om den overvloed van arbeid, welke wacht om de ons gegeven mogelijkheden in landbouw en industrie te vervolmaken en te benutten tot verhooging van het maatschappelijk welzijn, dus van het welzijn van allen; feest ook in het nuchtere besef, dat er nog veel te doen overblijft voordat allen in onze gemeentelijke familie- en gezinsgemeenschap werkelijk dat peil van welvaart hebben bereikt, dat hun toekomst; in dien zin is ons feest als de bezegeling van het verbond van solidariteit en als het startschot tot een nieuwe, gezamenlijke krachtsinspanning in het besef, dat het welzijn der gemeenschap gebouwd wordt uit het hoogst mogelijke welzijn der gezinnen, welke die gemeenschap vormen.

Lichtenvoorde roept U allen een „hartelijk welkom“ toe! Wij hopen U bij duizenden te ontmoeten bij onze feestelijkheden, onze optocht, onze tentoonstelling DETO en bij onze gemakkelikheden.

Nogmaals: „hartelijk welkom!“

Mr. F. J. WAALS,
burgemeester.

Het woord van welkom van burgemeester Waals in de feestkrant. collectie: VOL

De officiële opening vond plaats op zaterdag 17 augustus 1946. Het feest werd *nat* ingezet. Niet bekend is of er toen reeds sprake was van enig leedvermaak onder Grollenaren die hopen op slecht weer tijdens het Lichtenvoordse corso, doch de krant *De Graafschapper* van 19 augustus 1946 schreef dat er sprake was van: ‘Een enorme belangstelling, - Schitterende optocht - Grote feestvreugde...’ Hare Majesteit de Koningin was vertegenwoordigd door Baron van Hardenbroek, terwijl de Commissaris der Koningin zich liet vertegenwoordigen door Mr. W.F.F. Baron van Verschuer. Als eerste voerde burgemeester Waals het woord en hij sprak van een feest van opbouw, dank en vastberadenheid. Hij besloot zijn toespraak met het verzoek aan Baron van Hardenbroek: ‘Lichtenvoorde als een kostbaar kleinood bij H.M. de Koningin aan te bevelen.’

De Graafschapper schreef verder:

'Een bijzonder aardig moment vormde de officiële installatie van Schout en Schepenen, die de Rapenburgse straat kwamen afwandelen en de stoep van het Raadhuis beklommen, waar zij door burgemeester Van Laar in tegenwoordigheid van een duizendkoppige menigte werden toegesproken.' Oud-burgemeester Van Laar was de man die in 1945 zijn inwoners attent maakte op het bestaan van de notitie van Abt Hadamus waaruit het 1000-jarig bestaan werd afgeleid.

De Graafschapper vervolgt:

'De Schout, Drs. J.H. Brenninkmeyer hield, nadat hem de ambtsketen omgehangen was, een toespraak tot het publiek. Op echt humoristische wijze begroette hij - gestoken in typische oude kleederdracht - de talrijke aanwezigen. Hij hoopte dat er uitbundig feest gevierd zal worden en dat niemand aan de... schandpaal gezet behoeft te worden. De schandpaal is speciaal opgericht voor mensen die kniezen en kankeren tijdens het feest.'

Schout en Schepenen op het feestterrein achter 'Den Diek'. V.l.n.r. H. Hulshof (Vos), H. Hulshof (Baltussen), dr. J.H. Brenninkmeijer, Fr. Westerman en H. Hulshof (Eras). Op de achtergrond de schoorsteen met de parachutist van villa Den Driehoek en de molen van de Fa. van Wijngaarden. fotocollectie: G. Eppinbroek

Na afloop van de openingsplechtigheid en de installatie van Schout en Schepenen had er voor het Raadhuis een defilé plaats voor alle Lichtenvoordse verenigingen. De krant schreef dat ondanks de regen de stemming er goed in zat. Dit defilé was onderdeel van de *Grote Historische en Folkloristische Optocht*. Het propagandanummer van de Oost-Gelderlander bevatte een voorbeschouwing van deze optocht.

Twintig eeuwen trekken voorbij

Stoffige documenten krijgen nieuw leven

DE organisatoren van de feestweek te Lichtenvoorde hebben de room van de eeuwen afgescheept, nieuw leven ingeblazen aan stoffige en vergeelde documenten en uit de grijze oudheid de figuren naar voren gehaald, die leiding en richting hebben gegeven aan de geschiedenis van deze landstreek. In een historische en folkloristische optocht zullen zij als in een droom den toeschouwer passeeren, niet als een nachtmerrie van in grilligen cadans dwaartelende in hun rust gestoorde schimmen, maar als menschen van vleesch en bloed.

Men kan een dergelijken optocht op twee manieren gaan zien. Men kan langs den weg gaan staan om te kijken welk pak Jan, Piet of Klaas heeft aangeetrokken en hoe hem dat staat. En men kan trachten door te dringen in de diepere beteekenis van de drama's, die door de afzonderlijke groepen voorgesteld; drama's, die in hun tijd de geesten der menschen in deze streken minstens evenzeer in beslag hebben genomen als ons de laatste oorlog en de bevrijding. Voor een beter begrip laten wij hier in het kort de verschillende groepen en hun beteekenis volgen.

I Liefelderweg

Met Twente behoort de Achterhoek tot de vroegst bevolkte streken van ons vaderland. Hier leefden reeds menschen, toen de drassige bodem van het Westen van Nederland nog ongeschikt was voor bewoning en toen dat ook de Romeinse invasie kwam, waren in onze streken al verschillende stammen gevestigd.

Evenals de Duitschers in de 20ste eeuw, zoo namen ook de Romeinen gijzelaars gevangen om de bewoners der veroverde gebieden aan zich te binden. Zij arresteerden niet alleen mannen, maar ook vrouwen want de ondervinding leerde, dat op de Germanen de gevangenschap van de vrouwen meer indruk maakte dan die der mannen. De geschiedschrijver Tacitus beschrijft hoe hij in die dagen te Rome een meisje ontmoette, Valaedia geheten, behorende tot de stam der Bruckteren (Bochoit), en dus uit deze omgeving afkomstig. Zij werd om haar kranig verzet tegen de Romeinse overheersers door

beide Benedictijner-moenniken aan en wierp hun stoffelijk overschot na langdurige martelingen in den Rijn. Doch zij dreven stroomopwaarts en straalden 's nachts een geheimzinnig licht uit.

Hun arbeld bleef echter niet zonder resultaat, want Karel de Grote trof bij zijn komst in 772 in Saksenland al vele Christenen aan. St Ludgerus werd later de eerste Bisschop van Munster, en oefende als zoodanig rechsacht over deze streek uit. Na zijn dood geschiedden vele wonderen, ea de genezing van drie blinden landbouwer Egilwald uit Ammeloe bij Eibergen.

IV Patronaatstraat

Zooals uit de geschiedenis blijkt, heeft Karel de Grote veel invloed gehad op de beschaving van deze streek. De machtige keizer wordt voorgesteld met zijn gemalin, enkele pages, edelen en mooren; de laatste duiden op de uitgestrektheid van zijn rijk, want Karel heerschte tot in Zuid-Spanje, tot in de

Dordt, passerde Lichtenvoorde in een met oranje versierd rijtuig. Een groote groep jongelui met den gemeente-ontvanger Huinink sloot zich bij haar aan, om den erfrins van Oranje te begroeten bij zijn mogelijken terugkeer in het vaderland. Zij moest haar stoutmoedigheid echter met den dood bekopen. Te Winterswijk werd zij gefusilleerd.

XIII Harreveld

Lodewijk Bonaparte, die in den Franschen tijd Koning van ons land was geworden, passerde tijdens zijn rondrit door den Achterhoek de taverne „De Radsake", waar hij door enkele Ziezuwenische boeren werd verwelkomd met het verzoek, ter plaatse een Katholieke kerk te moge bouwen. De groep toont, hoe het verzoek werd toegestaan en in een speciale oorkonde vastgelegd.

XIV Harreveld

Ook aan de Fransche overheersching kwam een einde, mede dank zij de hulp der Poolse kozakken, die hun Nederlandsche bondgenooten een handje hielpen bij het vreden van den bezetter. Hun hulp werd hier hartelijk verwelkomd, alhoewel men bij hun afscheid bijna even verheugd was, daar de bondgenooten over 't algemeen nogal de bloemstjes buiten zeten. De groep stelt een aantal kozakken voor, die Fransche soldaten in krijgsgevangenschap wegvoeren. De gevangenen worden... treliek men

VIII Aalenscheweg

Frederik van Bronkhorst, een der nazaten van Giselbert, bouwde in 1469, dus thans 450 jaren geleden een kapel te Lichtenvoorde. De kapel behoort tot de parochie van Groenlo. Om de aanhaalbaarheid van Lichtenvoorde te betonen droeg Pastoor Wilkins en zijn opvolgers ieder jaar daags na het feest van den H. Johannes den Doopt, dan pavocon ter kapel, er een H. Mis op.

Hieruit is 450 jaren geleden de Lichtenvoordsche kermis ontstaan. die sindsdien altijd in September is geveerd. Vandaar dat Pastoor Wilkins wordt uitgebeeld omringd niet alleen door den vicaris en scholtenboeren, maar ook door narren en spullebazen.

IX Lieveelde

In den tachtigjarigen oorlog kreeg Lichtenvoorde afwisselend bezoek van Spaansche en Staarsche troepen. In 1627 passerde Frederik Hendrik met een machtig leger, op weg naar het naburige Groenlo. De Hervormden collecteerden toen in het leger voor een nieuwe kerk.

Lieveelde heeft den Prins uitgebeeld, terwijl hij een bezoek bracht aan Lichtenvoorde, vergezeld van zijn schatbewaarder en enkele soldaten. Frederik Hendrik schonk bij deze gelegenheid een groote hoeveelheid dakleien voor de nieuwe kerk. De schatbewaarder stelde den kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente een bedrag van 100 ducaten

De historische optocht was niet zomaar iets. Bij een duizendjarig fe de deskundigheid van dhr. H.H. Brus kon een ontwerp voor een konden verenigingen, buurtschappen en kerkdorpen aan de slag. L De ideeschetsen

van een afzand van de leden van stammen uit deze streek, die door een Romeinse patrouille onder leiding van een aanvoerder te paard in gijzeling worden weggevoerd.

II Varsseveldscheweg

Ook in later eeuwen stelden de streken zich te weer tegen vreemde overheersching. Toen Karel de Groote hun gebied aan zijn macht wilde onderwerpen. De Hertog Widukind, die met zijn Hamelandsche edelen de legers van Karel menige nederlaag toebrengt, werd het symbool van hun vrijheidsstrijd. Widukind moest tenslotte vlucht naar Denemarken. Hij keerde terug, stak o.m. de kerk in Deventer in brand, doch moest later voor den keizer zwichten. In 785 ging hij over tot het Christendom; hij bleef nadenken en machtigen steun voor de missionneerende Benedictijnermonniken, totdat hij 808 overleed en te Enger bij Herford werd begraven. Hij wordt afgebeeld met zijn standaarddrager en enkele krijgers.

III Dijkstraat

De achte eeuw was dus de eeuw, waarin het Christendom in deze streken vasten voet kreeg. Groep III stelt den witten en den zwarten Ewald voor, die hun naam danken aan hun haarkleur, voorts acht Christenen en den Bisschop van Munster, St. Ludgerus. De beide Ewalden waren uit Engeland naar hier gekomen. Toen men streken te kerstenen. Toen men evenwel bemerkte dat zij een andere godsdienst beleden, greep men de

Alcunus, de leermeester van St. Ludgerus. Zij waren zijn eerste raadslieden.

V Zieuwent

In 945 komt de naam Lihdanfurt het eerst zwart op wit voor, toen Lichtenvoorde 4 onzen en 9 dinariën zilver schuldig was aan het klooster te Fulda. De monnik Eberhardus stelde dit document op, dat thans wordt bewaard in het archief van de Universiteitsbibliotheek te Leiden. De groep toont, hoe Abt Hadamar op 23 Maart 945 uit Friesland kwam om dit bedrag te innen. Hij houdt een rol in de hand, welke het oude document voorstelt. Naast hem gaat een Benedictijnermonnik, die als schatbewaarder fungeert.

VI Vragender

Het geslacht van Dalen had bemiddeld bij het tot stand komen van de regeling met de abbdij van Fulda. Reeds in den tijd van Widukind hadden de var Dalens eigendommen in de omgeving van Lichtenvoorde en nog in 1188 had de heim, Olden-Eibergen, Starkentrode (Winterswijk), Legtenvoorde en Bredervoort, die voorgesteld wordt met zijn schatbewaarder, edelen en boeren, eigendommen te Vragender.

VII Raadhuisstraat

Wat later, in 1277, kwam de Bisschop van Munster in verzet, omdat Giselbert van Bronkhorst een slot bouwde te Lichtenvoorde. Maar in 1375 huwde een der Bronkhorsten met Henrica van Borculo, en aansterechte rechthebbende behoorde, trok

X Rapenburgschestraat

Het volgende tafereel speelde zich eveneens in dezen tijd af. Het zijn de Graaf van Limburg Styrum, die zich in 1616 na de verovering op de Munsterschen als Heer van Lichtenvoorde liet huldigen, met zijn echtgenoot, pages, schout en schepenen, den eersten Dominee van Lichtenvoorde, een rector van notabelen. Thomas Leningius uit Varsseveld deed op 1 Augustus 1616 zijn intrede. Hij was de eerste van de 27 Predikanten, die de Herv. Gemeente van Lichtenvoorde in de Bediening des Woords vooringingen.

XI Rentenierstraat

In 1672, het rampjaar, viel Bernard Graaf van Galen, Bisschop van Munster ons land binnen. Hij wees het kerkgebouw der Nederlanden te Lichtenvoorde aan voor de Katholieken en stelde een zelfstandige parochie te Lichtenvoorde in. De eerste Pastoor was Gerardus Wierman, een Pater Francisciaan uit het klooster Zwilbroek. Tot 1674 bleven de Munsterschen, die hier worden voorgesteld in de persoon van den Graaf van Galen, met een tambor, een marktenster twee kurassiers en andere soldaten.

XII St. Vincentius-Gesticht

De beroering, ontstaan door de Fransche revolutie, raakten ook Lichtenvoorde. In 1799 had de Achterhoek zijn strijd te voeren onder leiding van Baron van Heeckeren tot Suideras. De freule van Harreveld, Johanna Magdalena van

XV Dansclub

Wellicht kunnen we ons eerst nu na iets dergelijks zelf te hebben meegemaakt, goed indenken welk een vreugde er heerschte toen men van de Franschen bevrijd was. Antoni Brands uit de Rapenburgsche straat sprong, toen hij het blijde nieuws hoorde uit zijn bed, gunde zich geen tijd om zich heeltemaal aan te kleden, bond een laken aan de vleeschgaffel en trok daarmee door Lichtenvoorde, gevolgd door een juichende menigte.

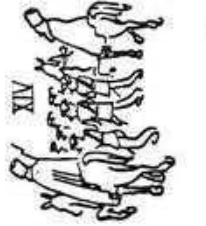
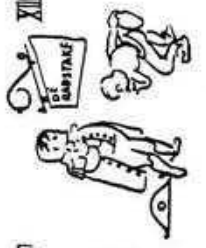
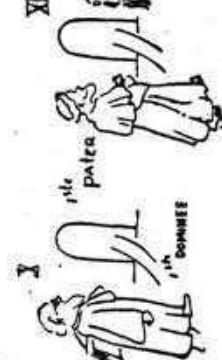
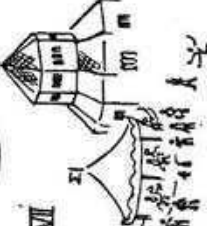
XVI Vragenderweg

De geschiedenis herhaalt zich, op Paaschaterdag 1945 brak opnieuw de vreugde der bevrijding los over Lichtenvoorde. Uitleg zal hierbij niet noodig zijn.

XVII Broekboom

In 1777 verkocht de Poolse vorst Adam Czartrisky, die de laatste erigenaam was uit het huis van Borculo, Lichtenvoorde aan Prins Willem V, die sindsdien de titel „Heer van Lichtenvoorde" tusschen zijn verschillende andere titels heeft vermeld. Bijgevolg draagt ook H M de Koningin den titel „Vrouwe van Lichtenvoorde" en het spreekt van zelf, dat de Broekboom de tolk is van Lichtenvoorde in de laatste groep van het historische deel van dezen oplucht, een huldigungsgroep voor H M de Koningin.

Daarachter volgen nog een groot aantal folkloristische groepen.

moest vanzelfsprekend ook het verleden worden herdacht. Dankzij dit worden samengesteld. Voorzien van idee-schets en een tekst st-Gelderlander wijdde er in haar extra editie een hele pagina aan. in in de marge.

*Een groep deelnemers aan de historische optocht uit Lievelede, poserend voor het voormalige tramstation aan de Varseveldseweg. V.l.n.r. Jan Konings, Hendrik Hubers, Jan Beusink, Antoon Westerhuis, Jan te Brake (Diekat) en Bernard van Westerhuis.
fotocollectie: Van Westerhuis*

*Een loopgroep uit Lichtenvoorde met o.a. tweede van links...?..., van Eeten, vierde van links ...?..., Firing, uiterst rechts ...?... Hekman. Eerste van links van de toeschouwers ...?... Wekking.
fotocollectie: Van Westerhuis*

Een groep Bonifatiusknaben, defilerend langs het gemeentehuis. Voorste rij v.l.n.r. Harrie van Eeten, Paul Meekes, Tony Werner, Willie Sonderen, Herman te Plate (Kas), n.n., Gerhard Eppingbroek, Bartje Strank, n.n. Tweede rij v.l.n.r. leidster Marietje Hartman, (zie interview Mevr. Adema), n.n., n.n., Karel van Ooijen, n.n., n.n., Serva Marietje Pothof, Theo Steentjes, Antoon Weenink, Harrie Rots, Eduard Boekelder, n.n. De toeschouwer met lichte regenjas is Jos Reijerink. fotocollectie: G. Eppingbroek

Dat ondanks de regen de vrolijkheid overheerste blijkt wel uit de groep feestvierders. Onderste rij v.l.n.r. Antoon Visser, Annie Lelivelt, Herman te Dorsthorst, Jet Doppen, Jan Schuurman, Ans Manschot, Leo Breukers, Cis Doppen, Ben Manschot. Middelste rij v.l.n.r. onbekende ruiter, Toos Schuurman, Joop Willemsen, Riky Dusseldorp, Diny Visser, Jan Koperberg, Corry Lelivelt, Nico te Dorsthorst, Netty Bonsen, Frans Doppen, twee personen links Jan Weenink en rechts Benny Breukers, Aly Schuurman, Jan Vos. Bovenste rij v.l.n.r. Gerard ter Haar, Trees Doppen, Joop Kruij, Hermien Lefering, Herman Lelivelt, n.n., n.n., n.n., Antoon Meekes, Agnes Schuurman, Willemien Weenink n.n. De foto is genomen voor het voormalige Patronaatsgebouw, vooraan in de Patronaatsstraat. fotocollectie: G. Eppingbroek

Twee deelnemers met paard en sjees in de Broekboomstraat ter hoogte van Op den Akker. De personen zijn niet bekend. fotocollectie: G. Eppingbroek

1000 JAAR LICHTENVOORDE

FEESTWEEK 17-25-AUG. - 1946

"d e t o" GROTE TENTOONSTELLING VOOR "DOOR ENERGIE TOT OPBOUW" LANDBOUW, VEETEELT, HANDEL EN INDUSTRIE

SCHITTERENDE FESTIVITEITEN

Vraagt prospectus!

9 Juli 1946

Secretariaat Sport:
PATRONAATSTRAAT 304 - TELEF. 374

Bankverbinding:
COOP. BOERENLEENBANK
LICHTENVOORDE
GIRO DEZER BANK 212887

Den Heer Burgemeester der Gemeente
Lichtenvoorde.

Edeleachtbare Heer

INGEKO

den 12 JUL 1946

nr. 1772

In verband met de voorverkoop van plaatskaarten voor de voetbalwedstrijd Brabantia-Go Ahead op Zondag 18 Augustus a.s., welke binnen 14 dagen een aanvang zal nemen, verzoekt het Bestuur der R.F.S.V. Longa 1930 U Edelaachtbare beleefd, ons te willen toestaan, dat de betaling der vermakelijkheidsbelasting zal plaats vinden direct na de ontbetaling, omdat de R.F.S.V. Longa niet de beschikking heeft over de benodigde fondsen om de belasting direct na afsterpelning der plaatskaarten te voldoen.

Gloof ik geschat zal de wedstrijd ongeveer F 5000 opbrengen.

Wij kunnen U de verzekering geven dat wij van Uwe gunstige beschikking een loyaal gebruik willen maken.

Uwe beschikking zien wij gerne spoedig tegemoet en tekenen.

Uw dw.
J. J. Schuurman
Secretaris Longa 1930

18 jul 1946

Landbouwtentoonstelling

Concours Hippique

Historische optocht

Sport

De lay-out van het briefpapier geeft een goede indruk van de gedegen aanpak tot in details van de organisatie en viering. collectie: VOL

De tweede dag zondag 18 augustus 1946 stond geheel in het teken van de voetbalwedstrijd om de H.B.S.-cup tussen Brabantia Eindhoven en Go Ahead Deventer. Betaald voetbal bestond toen nog niet en deze twee clubs speelden in de top van het Nederlandse voetbal.

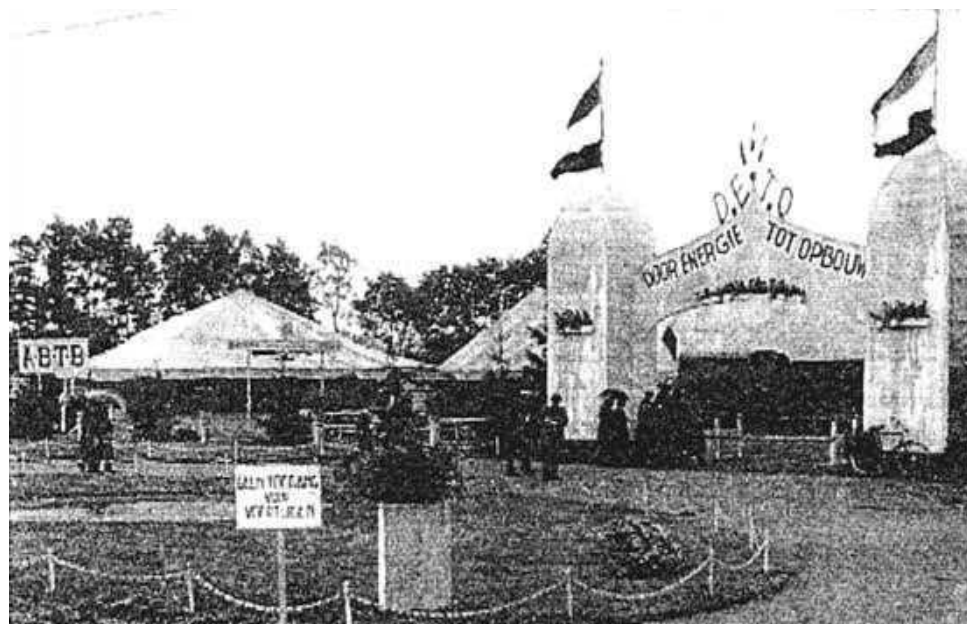
Longa Lichtenvoorde, destijds R.K.S.V. Longa 1930, was nauw bij de organisatie van deze wedstrijd betrokken. De kaartverkoop was aan Longa gedelegeerd, doch dat leverde direct al een probleem op. Bij het in ontvangst nemen van de rol toegangskaartjes moest direct de gemakkelijksbelasting worden afgedragen, maar dat ging haar financiële draagkracht te boven en zij richtte een verzoek tot de burgemeester na afloop te mogen afrekenen.

De wedstrijd werd gespeeld onder een blauwe hemel op het DETO-terrein aan de Varsseveldseweg. De Gelderse Tramwegen liet extra bussen en trams lopen. Persoonlijk herinner ik mij nog de grote handen van de Deventer keeper en de onwaarschijnlijke hoeveelheid water die hij in de rust dronk. De uitslag moet ik u helaas schuldig blijven. Aangezien de viering gecombineerd werd met de jaarlijkse kermis stonden de maandag en de dinsdag geheel in het teken van de traditionele Achterhoekse kermis met Lunapark, dansen, bloemencorso, vogelschieten, volksspelen, defilé en vendelzwaaien. Dinsdag 20 augustus werden de kinderspelen georganiseerd voor de toen nog talrijke Lichtenvoordse kinderschaar.

Woensdag 21 augustus 1946

De DETO, de grote landbouw- en nijverheidstentoonstelling zette haar poorten open. De officiële opening werd verricht door de minister van landbouw Zijne Excellentie S. Mansholt. In de namiddag was er een defilé van bekroonde dieren.

De DETO vormde het klapstuk van de feestweek. Het belang ervan werd nog eens extra onderstreept door Minister Mansholt in het voorwoord van de feestkrant. Bij gesprekken met oudere inwoners van Lichtenvoorde over de 1000 jaar viering worden twee zaken direct naar voren gehaald: de dansvloer op de Markt en in niet mindere mate de DETO. Bij het noemen van de DETO beginnen deze inwoners spontaan het refrein te neuriën van het hiervoor reeds genoemde feestlied: *'Ga je mee To, naar de DETO'*. Drie dagen duurde de tentoonstelling. De Oost-Gelderlander van zaterdag 31 augustus 1946 schreef over een record aantal bezoekers.

*De grote tent van de landbouwten-
toonstelling op
het feestterrein
achter Den Diek
en de tegenvoor-
dige sporthal.
fotocollectie: G.
Eppingbroek*

Onderdeel van de DETO was een groot Concours-Hippique op vrijdag 23 augustus, waaraan verbonden het Kampioenschap van Gelderland. Ook hierover schreef de Oost-Gelderlander na afloop dat het Concours-Hippique en het motorrennen een belangstelling hadden getrokken die voor Oost-Gelderland voor onmogelijk werd gehouden. Persoonlijk herinner ik mij nog dat we als kinderen, gezeten in het gras, met achter ons rijen dik de 'grote mensen', de prestaties van mens en dier ademloos volgden.

„In deze vergadering werd ondermeer bekend gemaakt door de Heer H.E. Kots, dat voor de tentoonstelling het terrein was gehuurd van Mevr. de Wed. H. Wieggers uit Harreveld, welk terrein is gelegen aan de Varsseveldscheweg.

Daarna werd de naam bekend gemaakt, die voor de tentoonstelling was gekozen. Voor de inzender van de gekozen naam was een dames- of heeren-tasch als prijs beschikbaar gesteld door Leder- en Tasschenfabriek Hulshof-Herwalt. Uit de 174 namen, welke waren ingezonden, was gekozen

„Energie en Opbouw”, de winnaar was de Heer H. J. Tebroke, hij koos een echt lederen actetasch van Herwalt (voor die tijd een bijzonder mooie prijs).

Dr. Brenninkmeijer, die later ter vergadering kwam, verklaarde het niet eens te zijn met de gekozen naam, hij zag liever van de naam gemaakt: „Door Energie Tot Opbouw”. Na enige woorden hierover gewisseld te hebben, ging de vergadering hiermee accoord. Voor de reclame zou deze naam dan tevens afgekort kunnen worden tot: DETO.”

*In de jaren zeventig van de vorige eeuw publiceren Jacob Bakker en Jan van Ooyen de serie 'Kermishistorie in woord en beeld' in de Elna. In het bovenstaande stukje worden de notulen aangehaald van de bestuursvergadering van 4 januari 1946 waarin verslag wordt gedaan van de keuze voor de naam 'DETO'.
collectie: VOL*

Tijdens de viering werd ook de kleinkunst niet vergeten. In de zaal van Hotel Industrie trad op het Cabaret Paul Ostra en wel op vrijdag-, zaterdag- en zondagavond.

Gymnastiek- en turndemonstraties op het Gemeentelijk Sportterrein omlijstten het geheel.

Zondag 25 augustus was de dag van de 'terreinwedstrijden voor motoren' onder auspiciën van de K.N.M.V. Het plan een terreinwedstrijd voor motoren te organiseren kwam niet maar zo uit de lucht vallen. Er was in Lichtenvoorde reeds sprake van een *motorhistorie*. Al op kermiszondag 1937 was er een Grote Steensterit. Toen nog over een afstand van 40 km.

In 1937 kregen alle deelnemers aan de sterrit deze uit geoxideerd zilver geslagen penning.

De wedstrijden werden een doorslaand succes en de start van een ontwikkeling die Lichtenvoorde blijvend op de wereldkaart van de terreinmotorsport heeft gezet. Voor de niet-motorliefhebbers was er een groot openluchtvariété en verder korfbalwedstrijden om het kampioenschap van Oost-Gelderland.

Bij nadere bestudering van het programma viel mij de diversiteit op. Er was naast het gezamenlijke ook aandacht voor andere vormen van vermaak, van cultuur tot sport. De feestweek werd afgesloten met een grandioos vuurwerk.

In hogere sferen

De viering van 1000 jaar Lichtenvoorde was een combinatie van herdenking en kermis en daarbij hoort natuurlijk in ruime mate het wijntje, het trijntje en de beentjes van de vloer. De eigenschappen om die drie facetten om te zetten in een bruisend feest waren en zijn nog steeds in ruime mate aanwezig in Lichtenvoorde. Niet voor niets handhaaft zich hier de kermis op een niveau dat elders allang is verdwenen. In het bijzonder de aanduiding dansgelegenheid 'In hogere sferen' behoeft enige toelichting. Zoals reeds vermeld herinnert men zich allereerst de DETO en de dansvloer op de Markt.

Om het feest vooral een gemeenschappelijk karakter te geven was er naast de dansgelegenheden in de horeca een dansvloer gelegd op de Markt, of liever gezegd boven de Markt. Veel meer dan eigen woorden geeft een artikel van dhr. Jan van Ooyen een indruk weer van hetgeen daarmee werd bedoeld.

Onderaan in het programma staat in kleine, edoch dik gedrukte letters vermeld: Elke avond tot 24,- uur het uitgebreide Lunapark en de verlichte open dansgelegenheden 'In hogere sferen', Raadskelder, Erve Kots enz. geopend.
collectie: VOL

In de Elna van 19 december 1976 schrijft dhr. Jan van Ooyen over deze taveerne het volgende stukje in de serie *Kermishistorie in Woord en Beeld*:

Bal-champêtre 'In hogere sferen'

Naar aanleiding van de opbouw van een grote dansvloer en 'Taveerne' voor het traditionele 'Bal-Champêtre' lezen wij in de notulen van 21 december 1945 - opgemaakt door Aloys Vos - onder meer het volgende:

De Heer Jan van Ooyen had reeds een schets gemaakt van een dansvloer, die gelegd zou kunnen worden op de veemarkt, hetgeen door de vergadering met groote belangstelling werd bestudeerd en waaraan volledige goedkeuring werd gegeven.

Omdat voor deze 'zweevende dansbaan' en andere attracties veel materiaal en tenten nodig zouden zijn, werd besloten om met het huren hiervan niet al te lang te wachten.

De voorzitter Jac. Bakker zou zich hierover al vast in verbinding stellen met de directeur van „Groenendaal' in Doetinchem.

Toen bekend werd, dat er op de veemarkt een grote dansvloer zou worden gebouwd, dachten velen, dat deze dansvloer op de toen aanwezige vee-stangen zou komen te rusten, maar zo eenvoudig was dat niet. Bovendien was er midden op de markt een brandkraan en deze zou onder de dansvloer komen te liggen. Om deze brandkraan te kunnen bereiken, was het vereist, dat de brandweer met haar materiaal via een oprit op de dansvloer moest kunnen rijden. Voor zo'n zware last waren de vee-stangen uiteraard niet berekend, maar dank zij de medewerking van de Gelderse Tramwegen werden met de destijds alom-bekende „stoom-tram' vele wagons vol biels en reile op de markt aangevoerd, waarmede een zware onderbouw kon worden vervaardigd. Over de opgestapelde biels en rails kon hierna de balklaag en een magnifieke dansvloer van ± 700 m² worden gelegd, gecompleteerd met een stevige omheining en enige opgangen.

Op dezelfde hoogte als de dansvloer werd een 'Taveerne' gebouwd in de tuinen van iet toenmalige distributiekantoor en van le fam. van Ooyen. Met de prachtige verlichting - verzorgd door het adviesbureau van Philips - en onder de lommerige kruinen van de eeuwenoude bomen was het effect hiervan buitengewoon sfeervol en sprookjesachtig. Het was dan ook geen wonder, dat zowel de dansbaan., als de goed verzorgde 'taveerne' steeds overvol bezet waren. Voor de verkoop van de danskaarten waren speciale kassa's geplaatst. Deze danskaarten waren verkrijgbaar in voor die tijd uiterst veilige kassa's, bestaande uit 2 op elkaar geplaatste put-ringen compleet met deksel en waarvan een vierkante uitsparing in de bovenste putring als loket diende.

Met vaardige schildershand waren deze kassa's door oud-plaatsgenoot Antoon Meekes omgetoverd tot reusachtige politieke koppen zoals o.a. Adolf Hitler als een grote „brulaap'.

Hoewel bijzonder veilig, waren deze kassa's soms wel eens lastig voor de kassiers en kassières, omdat deze steeds via het loket naar binnen en naar buiten moesten klauteren, maar dit werd bij de gein van die tijd gaarne op de koop toe genomen.

Gezien mijn geboortjaar 1936 zijn mijn herinneringen aan de viering Lichtenvoorde 1000 jaar beperkt en ‘op kinderniveau’. Om nog enigszins te achterhalen hoe de bevolking de viering destijds heeft beleefd heb ik enige gesprekken gevoerd met ooggetuigen. De tijd dringt! Feestvieren destijds was, blijkens het programma, grotendeels toegepitst op jongeren van huwbare leeftijd en daarboven. Natuurlijk werden de kinderen niet vergeten maar voor toelating tot de categorie ‘wijntje, trijntje, beentjes van de vloer’ was de achttienjarige leeftijd gewenst. Immers: men mocht pas op die leeftijd naar de dansles. Een ‘pastorale’ maatregel die strikt werd nageleefd. Dat jongeren beneden die leeftijd reeds de bekoring van de liefde ontdekten en exploiteerden was af te lezen van hun glimmende ogen nu, toen dat ter sprake kwam. De tijd dringt, zei ik al. We zijn aangewezen op mensen van ca 78 en ouder. Bij gesprekken over de viering viel mij op dat er wel sprake was van herinneringen, maar heel concreet was het allemaal niet. “*Oh jao, wet ik nog wal*” en “*jao noo’j ‘zegt*” en dan volgt er een relaas van fragmenten, kostbaar en vrolijk, die meer een beeld scheppen van een algemene gang van zaken omtrent feesten en groepen.

Mevrouw Adema uit Lievelede, mij en ook anderen bekend als ‘serva Hartman van de Bonifatiusknappen’, herinnert zich een en ander als volgt.

“Lichtenvoorde duzend joor, jao God door wet ik nog wal wát van moor alles ok neet meer. Wi-j haddn too Schout en Schepenn Brenninkmeijer en ziene consorten. Jao en hoo ging dat toen. Wi-j waren altied met ’n trop, een vriendengroep”. Op dat moment onderbreekt ze haar verhaal om enige foto’s te tonen van groepen jonge mensen die samen feestvierden. Ze vervolgt dan: “Oh jao, dat dansen op de Markt. Ne plankenvloere lag der en elken aovend ko’j dansen. Der zat ’n strijkjen moor hoo dee heettn dat wet ik neet meer, strijkje Olieslager of Schepel en Theetjen Tieleman, dat bun’k effen kwiet. ’t Kan ok nog wal Bekkenutte ewest waezn. Dubbeltjesdansen dee’w dan. Wi-j haddn ’n hoop te verstouwen, wi-j vrouwleu.

Wa’w dronken? ... Limonade, fris en zo’n grei en af en too ’n advecäötjen, moor dat was al duur genug, dat dee’w meer um de jonges te pakkn te nemmn. Ok dronke wi-j brunella, dat was iets van advecaot met chocola der in. De jonges heeln de vrouwleu meestal vri-j moor völle verteern dee’j neet. ’t Was eigenlijk eerste karremisse en ’s woensdags begon dat DETO-spul. Wi-j bleven meesal wal op de Markt moor af en too ginge wi-j ok wal naor de Tantes (Marie en Mina Meekes van Meekes in ’n Hook; Fr. B.), umdat de jonges van Kruup der bi-j wazzen. Ok ginge wi-j wal naor ’n Raodskelder. Wi-j bunt eigenlijk de hele wekke wal an ’t vieren ewest. Soms effen op huus an. Moder kokkn ens per dag; aoverdag brood en zo.

Soms wodn dizzen en genen an ’n schandpaol ezet. Bi-j Lorist (uitbater van Hotel Westerman, gelegen op de hoek Korte Rapenburgsestraat/Rapenburgsestraat; Fr. B.) ko’j ok altied schik hemmn. In ’n oorlog was ter gin karremisse moor in die dage ginge wi-j met ne trop um ’t biljart hen zittn. Bennie Breukers an de piano, Jopie Kruup gooin dan ’n paar rammeldinge op ne stoel en dat roffel’n mooi as hee op ’n stoel sloog. Lorist ging dan rond met wat ter te drinkn was. Ok met 1000 joor he’w door wal evierd. ’t Was gebruikelijk um ’s aovends ongeveer um elf uur thuus te waezn, moor dat lukkn neet altied”.

Antoon (zie foto groep Lievelede) en Jopie van Westerhuis hebben ook nog hun herinneringen aan het 1000 jaar feest. Ze hadden destijds reeds verkering. “*I-j gingn eigenlijk neet met ow beiden*”, zei Antoon, “*I-j zaggen altied wal bekenden. ’k Wette nog wal dat Bennard Elferink de hele wekke schutterkoning was. Ze hebt ok edanst op ‘de planken’.* Mevrouw van Westerhuis glimlacht nog bij de herinnering aan die dagen. “*Ik kwam uit Aalten,*” vertelde ze, “*maar ik voelde me direct op mijn gemak in Lichtenvoorde*”. De heer Van Westerhuis herinnert zich nog dat dokter Brenninkmeijer een liedje over Harrie Langwerden had gemaakt. Het begon met: ‘Harrietje, Harrietje, kijk nog eens om van je karretje’. Drank, zoals bier en ranja, was schaars. Ze hebben het niet als een gemis ervaren.

Mevr. Adema (Marietje Hartman) als deelnemster aan een groep feestende jongeren. Op de voorgrond v.l.n.r. Jopie Barnhoorn (Zandvoort) Bennie Kruij, ..?. Middelste rij v.l.n.r. Anton Tijdink, Alfons Kruij, Lidy Hartman, Kees Paashuis, Marietje Hartman, Hemmie Kieskamp en op de steen v.l.n.r. Frans Tenten, Cor Kruij. fotocollectie: G. Eppingbroek

Antoon van Westerhuis herinnert zich nog een anekdote omtrent de drankaanvoer. Reijerink 'had de tap' tijdens de motorcross. Met een boerenwagen werd voorraad gehaald. Op zeker moment kwam de boer met een lege kar terug, echter wel met een handvol geld, dat hij overhandigde aan Reijerink met de woorden: *"Hier he 'j 't geld. Ik hebbe 't grei onderweg al kats verkoch"*. Wanklanken zijn er volgens hem niet geweest. Wel vertelde Antoon nog dat Herwalt de Driehoek wilde omdopen tot Churchillplein, maar een bord waarop dat werd aangegeven verdween spoorloos.

De verhalen, waarvan hierboven een gedeeltelijke weergave, werden met een hartverwarmend enthousiasme verteld. Het geeft tevens de trend weer van de overige gesprekken die ik heb gevoerd in het kader van dit onderwerp. Verkleedpartijen, groepsplezier en daar tussendoor ontmoetingen die een blijvend karakter hadden en dikwijls uitmondten in een blijvende relatie.

Ondenikbaar was het ook een groot feest te vieren zonder Lunapark. Dat daarbij ook aan de allerkleinsten werd gedacht moge blijken uit een verslag van de besprekingen die werden gevoerd om

Nog een groep feestvierders met o.a. zittend op de stoep v.l.n.r. Bernard Klein Avink, Harrie Sterenborg (gatjan), met glas bier in de hand Heinen horlogemaker. De man met hoed is Willem Kots. Tweede rij dame op de stoel: Betsy Koperberg, met op de leuning gezeten Jan Buynink en Truus Brus. fotocollectie: G. Eppingbroek

het Lunapark te realiseren. Wekenlang werd er gezocht naar een draaimolen-exploitant die bereid was naar Lichtenvoorde te komen. Meerdere kandidaten haakten af toen ze inzage kregen in het ruime aanbod kermisattracties. Zij vreesden te veel concurrentie.

Hoe is in Lichtenvoorde een kermis denkbaar zonder draaimolen? De schooljeugd kreeg elke kermis enkele uren vrij draaien en dit jaar zou het in plaats van duizend twee duizend kinderen zijn, want ook de schooljeugd uit de kerkdorpen zouden naar Lichtenvoorde komen voor tractatie. Wekenlang is er intens gezocht naar een draaimolen, maar het bleef een probleem, totdat op het feestterrein van „Herrijzend Twente" in Enschede een stoomcarroussel van H. Kats uit Groningen bereid was, onder bepaalde voorwaarden, Lichtenvoorde te helpen, in ieder geval was het vrij draaien voor 2000 kinderen gewaarborgd.

De Stoomcarroussel was jaren DE attractie voor de grote kermissen geweest, maar Lichtenvoorde heeft het altijd met paardekracht moeten doen. Nu na 1000 jaar kwam eindelijk een geheel overdekte carroussel met een mooie koperen stoomketel en een echte stoomfluit, voor het begin en het eind van de rit. Voor de toeschouwers nog leuke zitjes en consumptie-gelegenheid. Het ontbreken van de draaimolen werd door deze stoomcarroussel meer dan gecompenseerd en maakte dit grootse lunapark nog aantrekkelijker.

Gedeelte van de tekst uit de serie 'Kermishistorie in Woord en Beeld' in de Elna van 23 januari 1976.

Reeds genoemd is de Raedtskelder als centraal punt van het tijdelijk bestuur van Lichtenvoorde door Schout Brenninkmeyer en zijn Schepenen. Anton Meekes uit *den Möllendiek* had de gewelven van allerlei fraais voorzien. De door Henk Hulshof vervaardigde tekeningen werden als kaarten te koop aangeboden en die vonden grif aftrek.

Naast een voetbalwedstrijd en turndemonstraties was er een groot wandelevenement georganiseerd. Onder leiding van voorzitter J.B. Werner beloofde deze tocht, uitgeschreven door Kring Oost-Gelderland en georganiseerd door L.O.N.G.A. (afd. Wandelsport, Fr. B.) een der grootste te worden die de Achterhoek ooit heeft gekend. In zijn aanbeveling schreef de voorzitter:

'1000-jarige kastelen of gebouwen kunnen wij U niet laten zien, maar wel de schitterende omgeving, die hoewel in cultuur gebracht, voor het oog een bekoring is en de wandelaars en wandelaarsters als het ware dwingt, er steeds dieper in door te dringen en de moeheid, die zich na vele kilometers van hen meester maakt, door haar talloze variaties doet vergeten.'

Een 9-tal bekers, kransen en lauwertakken waren als groepspreizen te bemachtigen.

*Het interieur van de Raedtskelder met bezoekers.
V.l.n.r.: N.N., Willem Kots, Meester Spaan..?, Jacob Bakker, Bennie Doppen (Aornd). De Raad van Schepenen wisselde van samenstelling, niet iedereen kon zich negen dagen vrijmaken voor de feesten.
fotocollectie:
G. Eppingbroek*

Om zich een goed beeld te vormen van de organisatorische omvang van een en ander is het goed zich te realiseren dat het wandelevenement, de korfbalkampioenswedstrijd én de terreinwedstrijd voor motoren gepland waren op één dag, zondag 25 augustus, waarbij nog het Cabaret Paul Ostra en een Groot Vuurwerk de dag en de 1000 jaar Lichtenvoorde-vingering besloten.

Bij het voorbereiden, het verzamelen van gegevens, foto's en materiaal en het overdenken en aaneenschrijven van fragmenten voor dit artikel onderging ik een groeiend gevoel van verwondering maar vooral ook bewondering voor hetgeen de *mensen van 1946* hebben gepresteerd. We moeten ons daarbij realiseren dat de communicatiemiddelen beperkt bleven tot een telefoon met als hulpmiddel een schrijfmachine en carbonpapier. Stencilmachine, elektrische schrijfmachine, fax, personal computer, kopieërapparaat, mobiele telefoon en sms verbleven nog in de schoot van de toekomst of waren in een eenvoudige staat van ontwikkeling.

De Oost-Gelderlander van zaterdag 31 augustus 1946 begon zijn nabeschouwing met de kop: *'Het feestrumoer verstilt. Herdenking in alle opzichten geslaagd'*

Hieronder een gedeelte uit het artikel.

Het is voor de Lichtenvoorders niet eenvoudig zich weer in te stellen op het alledaagsche leven. En dit is te begrijpen in een stad, die een week lang van het enen feest in het andere viel. De glazen zijn leeg. De zolen dunner geworden. De kelen zijn een beetje heesch, maar het doet goed te kunnen vaststellen, dat de viering een succes is geworden. De enorme belangstelling heeft de stoutste verwachtingen verre overtroffen. Voor een belangrijk deel is dat te danken geweest aan het prachtige feestprogramma, de reclame van Pers en Radio en niet in het minst aan de onverdroten ijver van het feestcomité. Dit alles heeft zijn uitwerking niet gemist. Er waren dagen, dat dat men moeite had, om zijn eigen plaatsgenoten te vinden te midden van den stroom van vreemdelingen, die van alle zijden naar de jeugdige duizend-jarige kwam."

Verdere fragmenten uit het verslag: *'En het viel ons op dat er zoo veel vreemdelingen waren, die destijds als evacu  in den bangen oorlogswinter 1944/'45 hier een liefderijk onderdak vonden.'*

Over het Oud-Hollandsch Stadhuis: *'meer dan vijftig paartjes werden er voor den tijd van  n week in den echt verbonden door het College van Schout en Schepenen. Mede door den groten wandeldag van den "Kring Oost-Gelderland" was er den laatsten dag een topbelangstelling.'*

De krant besluit na een uitvoerig compliment aan *alle dames en heren, leden der commissies en organisaties* haar artikel met de woorden: *'Een week, zwaar voor organisatoren, maar licht voor de feestvierenden ligt achter ons. En nu met volle zeilen naar de 2000.'*

Dit feest, zo groot, zo mooi, zo welgeslaagd, is waard om nog eens de revue te laten passeren. Vandaar dit artikel.

Bronvermelding:

Feestweekkrant 1000 Jaar Lichtenvoorde;

Foto's: G. Eppingbroek, A. Van Westerhuis;

Boek: Lichtenvoorde 1000 jaar;

Archief: G. Eppingbroek en Vereniging voor Oudheidkunde;

Artikelenreeks Kermis-historie in woord en beeld in de Elna 1974, 1975, 1976;

Propagandanummer De Oost-Gelderlander;

Oost-Gelderlander van 31 augustus 1946.

Het laatste haorn van Drieks van de Waltakker

door Wim Scholtz

Gekruiste paardenhoofden vormen het oudst bekende motief dat als geveltopteken voorkomt. We kennen het al van rotstekeningen van omstreeks 1800 voor Christus aan het Gardameer. In Duitsland zijn de oudste gekruiste paardenkoppen afkomstig van een opgraving in Hessen-Nassau. Ze stammen uit de late IJzertijd, kort voor het begin van de jaartelling. De laatste 2000 jaar duikt het teken telkens hier of daar weer op: in Oost-Nederland, Midden- en Noord-Duitsland, Scandinavië, zelfs in Rusland. Men zou kunnen veronderstellen, dat er van een continuïteit door de eeuwen heen en over een heel groot gebied van deze wijze van gevelafsluiting sprake is. Maar voldoende gegevens om deze samenhang aan te tonen ontbreken tot dusver.

De gekruiste paardenhoofden hadden mogelijk een tweeledige functie. De ene is duidelijk: de gekruiste latten dienden als stevige nokconstructie. De andere functie zou het afweren van allerlei onheil zijn. In zijn boek *Gevel- en Stiepeltekens in Oost-Nederland* geeft Everhard Jans hiervan enige voorbeelden. Zo het in verschillende streken voorkomende gebruik om paardenschedels, al dan niet op een stok, boven deuren aan te brengen als bescherming tegen pest of andere ziekten en onheil. De paardenhoofden in geveltoptekens zouden dan gewoon een plastische vertaling in hout zijn van dit oude gebruik. Er zouden in Twente ook volksverhalen bestaan, waarin een *nachtmare* (nachtmerrie) of de Saksische aanvoerders Hengist en Horsa een rol spelen. In hoeverre hebben we hier te maken met echte gebruiken, of hebben misschien overijverige regio-vorsers hier hun fantasie een beetje de vrije loop gelaten? Is hier wellicht nog sprake van enige nationaal-socialistische besmetting? *'Hoe de afkomst van de paardenkoppen in religieuze zin ook moge zijn,'* concludeert Jans, *'in Oost-Nederland weten de boeren niets van Hengist en Horsa. Alleen de "leu dee letters hebt evretten" hebben er via de literatuur weet van.'*

Achterhoek

Het bestaan van gekruiste paardenhoofden als geveltoptekens in de Achterhoek kunnen we aantonen vanaf het ontstaan van de eerste accurate afbeeldingen, waarop huizen voorkomen. Dat was om precies te zijn op 13 en 14 augustus 1743, toen de tekenaar Jan de Beijer Groenlo, Winterswijk en Aalten bezocht en er stads- respectievelijk dorpsgezichten tekende. Zijn tekeningen zijn topografisch nauwkeurig; zij dienden als basis voor monumentale plaatwerken, of werden gemaakt voor verzamelaars, die ze bij hun 'atlas' voegden. De Beijers tekeningen laten zien dat praktisch alle woonhuizen in genoemde plaatsen een hoge planken topgevel hebben, met op de nok gestileerde gekruiste paardenhoofden. Dit teken lijkt algemeen te zijn! Op tekeningen die hij elders in de Achterhoek maakte, komt het niet voor. Helaas tekende De Beijer vooral kastelen en stadsgezichten, nauwelijks boerderijen.

De oudst bekende afbeelding van een boerderij met geveltopteken wordt bewaard op Hijink in Het Woold. Het is een schilderij uit 1809 en het toont de scholtenboerderij, toen nog met hoge planken voorgevel. Wonderlijk groot zien we op de nok de gestileerde paardenhoofden. Het maakt een wat irreële indruk, omdat de paardenhoofden in de lucht lijken te zweven en niet (zoals in werkelijkheid het geval zal zijn geweest) waren uitgesneden in het verlengde der elkaar kruisende windveren.

Jan de Beijer: de markt te Groenlo, getekend in 1743. Op het detail van de tekening onder zijn de hoge planken topgevels te zien met op de nok gestileerde gekruiste paardenhoofden. Uit: H. Romers, achttiende-eeuwse gezichten van steden, dorpen en huizen.

17 Markt te Aalten

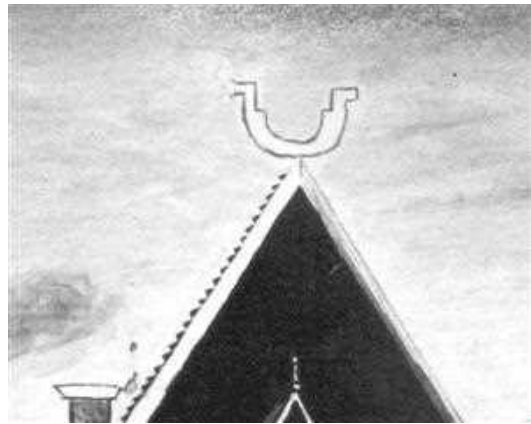
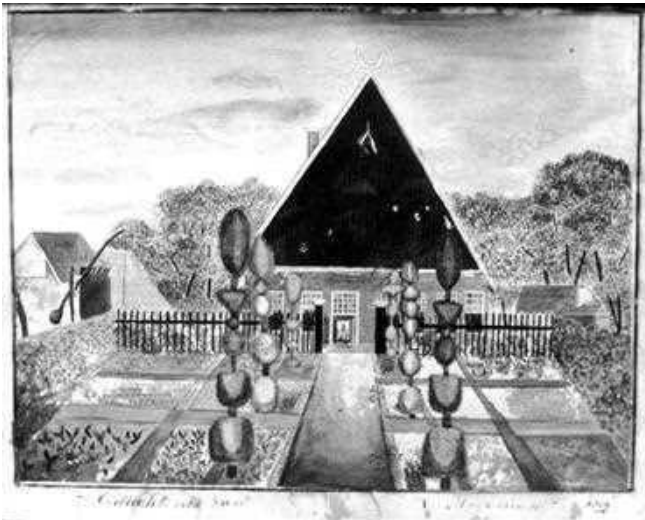
Jan de Beijer: de markt te Aalten. Duidelijk te zien is het gevelteken van het tweede huis rechts op de tekening. Uit: H. Romers, Achttiende-eeuwse gezichten van steden, dorpen en huizen.

18 Jacobskerk te Winterswijk

Jan de Beijer: de Jacobskerk en omgeving te Winterswijk. In het detail van de tekening zijn op de gevel van het huis links de gekruiste paardenhoofdtekens te zien. Uit: H. Romers, Achttiende-eeuwse gezichten van steden, dorpen en huizen.

Links: Schilderij van scholtenboerderij Hijink in Het Woold uit 1809. part. coll

Rechts: Detail van Hijink.

foto: collectie Wim Scholtz

Nog een aanduiding voor het regelmatig voorkomen der paardenhoofdtekens in de Achterhoek vinden we bij Heuvel, als hij schrijft over de omgeving van Bredevoort en Lichtenvoorde: *'t Is alles nog zoo ouderwetsch in deze streken. Op den achtergevel der antieke boerenhuizen ziet men gekruiste paardenkoppen en op den voorgevel bij de Roomschen het kruis.'* Het zijn jeugdherinneringen die Heuvel hier beschrijft, en ze moeten daarom slaan op de tijd van omstreeks 1880.

Als men oude foto's van boerderijen in Zieuwent en een deel van Harreveld bekijkt, krijgt men de indruk, dat de paardenhoofdtekens daar voor de Tweede Wereldoorlog nog vrij algemeen waren. Overigens, ook het boerderijtje De Stroet dat zich nu in het Openluchtmuseum in Arnhem bevindt, komt oorspronkelijk uit Harreveld. Het heeft in de nok geen paardenhoofden, maar wel gekruiste stokken, die aan de paardenhoofden herinneren.

Vragen

Maar hoe zit het nou precies met de verspreiding van de geveltoptekens in de Achterhoek? Waar kwamen welke types voor en wanneer? Wat klopt er van de 'mythische' verklaringen van de betekenis van de tekens? Het waren vragen, waarop we antwoord hoopten te krijgen toen we in 1980 een huis-aan-huis onderzoek deden naar geveltoptekens in Vragender en Meddo. Uiteraard golden deze vragen ook voor de paardenhoofdtekens. En warempel, we vonden zo'n soort teken. Het was op boerderij Oorschot in Vragender.

Boerderij Oorschot ligt wat onopvallend verscholen tussen hoge bomen aan een weg met weinig doorgaand verkeer. De eigenaar vertelde ons, dat in 1890-'91 het huis twintig meter was verplaatst en dat het in 1908 met 2,5 meter was verlengd. Hoewel hij – gezien zijn leeftijd – het niet uit eigen ervaring kon weten, meende hij stellig, dat er toen ook al zo'n teken op het huis stond. In 1935 of '36 was het teken voor het laatst vernieuwd; nu was het er weer slecht aan toe. Naam, voorstelling en betekenis ervan waren hem niet bekend, maar wel wist hij de naam van de maker. En die leefde nog! We zouden hem gaan opzoeken.

*Haorn van Oorschot, 1980.
foto: collectie Wim Scholtz*

*Oorschot, Vragender in 1980. Met melkbussen!
foto: collectie Wim Scholtz*

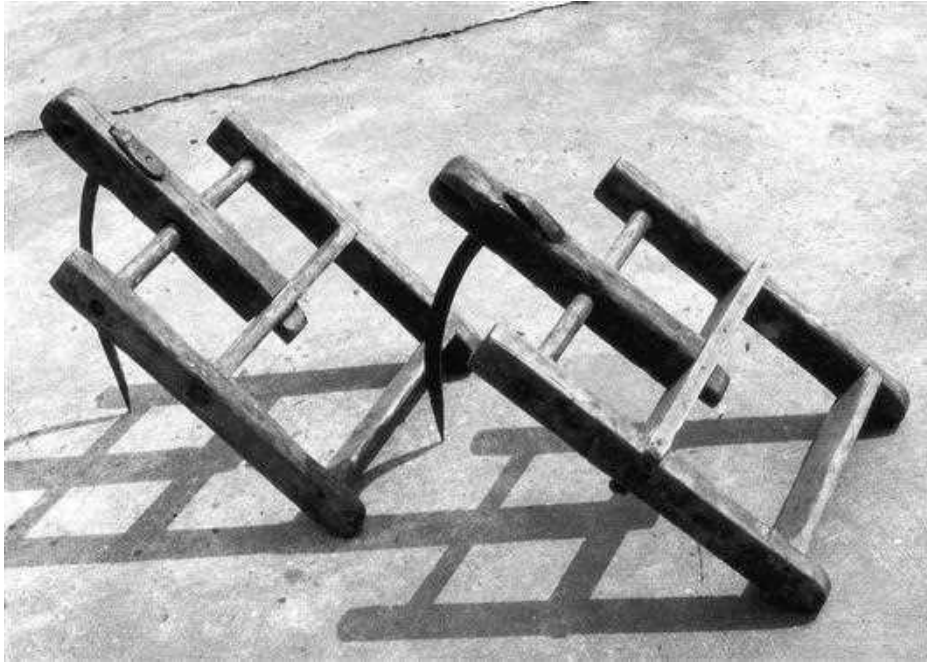
Inmiddels vernamen we van nog een ander, kennelijk allerlaatste overblijfsel van een paardenhoofdteken. Daarvoor moesten we naar Halle. Daar, aan de Nicolaasweg, woonde de toen 69-jarige Johannes Sprenkelder in het boerderijtje dat zijn familienaam droeg, *'t Sprenkelder*, en dat ook bekend stond als 'Teune uut de Heide'. Als vrijgezel woonde hij daar in grote afzondering. Aan boerderij en bijgebouwen was jarenlang niets veranderd. Het boerderijtje was gesticht in 1844, toen delen van het Stuivezand en de Harreveldse Heide werden ontgonnen. Van slechts enkele hectares grond moest er nog tot diep in de twintigste eeuw geleefd worden onder de karigste omstandigheden. Kennelijk was Johannes Sprenkelder tevreden met de situatie. Het boerderijtje heeft dezelfde vorm als de andere ontginningsboerderijen in dat gebied. Opvallend zijn het wolfdak, het grote overstek van het dak aan de voorzijde en de strooien of rieten dakbedekking. Verticaal aan de nok van de schuur hing in 1980 nog één bewerkt latje aan een draadje. Zonder Oorschot gezien te hebben, zou men het niet als zodanig herkennen. Het was het werk van dezelfde rietdekker.

Drieks van de Waltakker

De maker van het paardenhoofdteken bij Oorschot en dat bij Teune uut de Heide heette Hendrikus Eekelder. Hij was in 1898 geboren in Zieuwent en woonde toen we hem bezochten (in 1980) in Mariënveld. In de volksmond heette hij 'Drieks van de Waltakker', naar zijn geboortehuis. Hij stamde uit een familie van riet- en strodekkers; zijn vader en zijn broer hadden hetzelfde beroep gehad. Hij bewaarde nog enkele gereedschappen: een kromme naald 'weenhaok', waarmee riet of stro op het dak bijeen werd gebonden en twee kleine trapjes met een haak eraan, waarmee de rietdekker op het dak kon klimmen 'deklaerkes'. Het werkterrein van de Waltakkers was uitgestrekt en omvatte vooral de gebieden Zieuwent, Vragender, Harreveld, Meddo, Ulft, Breedenbroek en Ruurlo. Drieks bevestigde, dat

nog voor 50 jaar (dus omstreeks 1930) praktisch iedere boerderij in Zieuwent en omgeving was voorzien van een strooien dak. Na de Tweede Wereldoorlog, toen men steeds meer overging op pannendaken, werd Drieks' werk allengs minder. Tussen 1965 en 1970 stopte hij met dakdekken. Onnodig te zeggen, dat met de strooien en rieten daken ook de bijbehorende gevelversieringen verdwenen.

Drieks van de Waltakker herinnerde zich het teken van Oorschot in Vragender te

*Deklaerkes, gebruikt door Drieks van de Waltakker.
foto: collectie Wim Scholtz*

hebben gemaakt. Gevraagd naar de naam ervan antwoordde hij heel stellig: *haorn*. Het was de enige keer bij ons onderzoek, dat we deze naam hoorden. Ook in de literatuur waren we de naam nergens tegengekomen.

Toen we vroegen naar de voorstelling van het 'haorn', bracht Drieks dit tot onze verbazing niet in verband met gestileerde paardenhoofden. De beide gekruiste latten dienden slechts om het riet in de nok

*Weenhaak.
foto: collectie Wim Scholtz*

vast te houden, om opwaaien tegen te gaan. Louter constructief dus. De latten die Drieks gebruikte waren van vurenhout gemaakt, ongeveer anderhalve meter lang. Aan de boven- en onderkant werden er kleine stukjes uitgezaagd. Vroeger werden ze van eikenhout vervaardigd. Als de latten kapot waren, kwam de eigenaar naar Drieks toe en zei: “*Der mot weer ‘n haorn op*”. Voor de oorlog verdiende Drieks f 2,50 per dag, ofwel een kwartje per uur. Wanneer alleen het *haorn* kapot was, repareerde Drieks dit gratis. Maar met uitzagen, heen en weer fietsen en bevestigen van de latten was hij al gauw een halve dag kwijt. Vanwege de geringe verdiensten gebruikte Drieks het relatief goedkope vurenhout en bewerkte hij de latten slechts summier.

Volgens onze zegsman zou een ‘haorn’ een typisch katholiek teken zijn. Hervormde boeren, in Ruurlo bijvoorbeeld, gebruikten als nokafsluiting riet, samengebonden tot een punt op de voor- en achterkant van het huis.

Conclusies

Wat kunnen we nu, na de soms verrassende uitspraken van Drieks van de Waltakker, concluderen over de tekens met de gekruiste paardenhoofden?

Allereerst de verspreiding. Dankzij Jan de Beijer weten we, dat paardenhoofdtekens algemeen voorkwamen in minstens twee dorpen en een stadje in de oostelijke Achterhoek in 1743. Wellicht gold dit ook voor andere woonconcentraties en individuele boerderijen, maar daarvan zijn geen gegevens bekend. Van de situatie daarvoor weten we helemaal niets. Al deze tekens dienden als afsluiting van planken topgevels. Sindsdien zijn ze verdwenen. Als omstreeks 1880 de eerste foto’s van stads- en dorpsgezichten verschijnen, kunnen we constateren dat de huizen geen geveltoptekens meer kennen. Op het platteland daarentegen waren geveltoptekens toen algemeen, maar in het oostelijkste deel van de Achterhoek waren er geen paardenhoofden (meer?) bij.

Heel anders was dit in het gebied dat Drieks van de Waltakker aangaf als zijn werkterrein en dat Heuvel bedoeld zal hebben met het ‘ouderwetse’ gebied rond Lichtenvoorde en Bredevoort. Het hangt samen met een ander boerderijtype, dat vooral in dit van oorsprong moerassige gebied voorkwam. Het betreft hier boerderijen met een wolfdak en strooien, later ook rieten dakbedekking. Bij deze huizen kwamen de bewerkte, gekruiste latten algemeen voor. Hier hadden ze ook een praktische functie: ze zorgden dat het stro in de nok niet opwaaide. Dit zal ook een reden zijn, waarom de traditie zich hier zo lang heeft kunnen handhaven.

De gekruiste paardenhoofden zijn in dit gebied te traceren vanaf ongeveer 1880; tot zover reikten de herinneringen van Heuvel. Dat het verschijnsel voor de Tweede Wereldoorlog algemeen was, is in dit gebied is gemakkelijk aan te tonen aan de hand van her en der beschikbaar fotomateriaal. Na de oorlog werden de rieten daken geleidelijk vervangen door pannendaken en verdwenen ook de tekens. De laatste restanten van paardenhoofdtekens troffen wij dus in 1980 aan in Vragender en Halle.

Van een mythische verklaring van de paardenhoofden (onheilafwerend, volksverhalen rond paarden) is ons niets gebleken. Of de functie is verloren gegaan, of hij is het product van de fantasie van oudheidkundigen. Als Heuvel en De Waltakker de paardenhoofden in verband brengen met katholicisme kan dit kloppen, maar dan alleen omdat de boerderijen met wolfdaken vooral in gebieden voorkwamen (en voorkomen) met een toevallig overwegend katholieke bevolking. De tekens zijn geen uiting van katholicisme zoals dat het geval is met de geveltoptekens met kruisen in Vragender en Meddo.

Geveltopteken is een nieuw woord. In tegenstelling tot bijna alle onderdelen van de ‘Saksische’ boerderij bestaat hiervoor geen vaste, originele term. De naam ‘kruusse’ die we wel eens hoorden in Meddo en Vragender, ligt voor de hand. Enkele oude Winterswijkers kenden de term ‘tip van ’t hoes’. Drieks van de Waltakker verbaasde ons met de term ‘haorn’, die we nergens waren tegengekomen, noch in de literatuur, noch bij ons huis-aan-huis onderzoek. Mogelijk is de naam afgeleid van de vorm van het teken. De tekens die Drieks maakte, werden uit praktische overwegingen uit steeds eenvoudiger materiaal gemaakt en steeds summierder uitgevoerd. De bewerking werd langzamerhand zo minimaal, dat er nauwelijks nog paardenhoofden in te herkennen waren. Op een afstand leken de latten wel op...

twee horens. Misschien is de naam 'haorn', hoorn of horen in het Nederlands, op deze wijze te verklaren. In dat geval mag men aannemen dat de term dan ook slechts in een klein, tamelijk geïsoleerd gebied werd gebruikt en geen bredere bekendheid kreeg. Maar dit blijft theorie.

Hoe verging het de laatste paardenhoofdtekens in de Achterhoek?

Zoals vermeld was in 1980 nog een schamel restant van een teken aanwezig op een schuur bij Teune uut de Heide in Halle. Kort daarop moet het zijn verdwenen. Redelijkerwijs mag worden aangenomen dat de boerderij dezelfde tekens had gedragen, maar dat deze al eerder verdwenen waren. Omstreeks 1990 kregen het Gelders Genootschap en de gemeente Zelhem belangstelling voor het boerderijtje, dat men terecht zag als een zeer authentiek voorbeeld van een ontginningsboerderij in dat gebied. Er werden interviews gehouden met betrokkenen, foto's gemaakt van Johannes Sprenkelder in zijn vertrouwde omgeving en er werd een beschrijving gemaakt ten behoeve van de gemeentelijke monumentenlijst. In 1993 overleed de laatste bewoner. In 1995 stelde de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek een uitvoerig rapport op. Het huis werd verkocht en voorbeeldig gerestaureerd. Alleen ontbreken... de paardenhoofden! Kennelijk waren de onderzoekers hiervan niet op de hoogte. Jammer!

Prachtig gerestaureerde voorgevel van Teune uut de Heide. Foto 2006. foto: collectie Wim Scholtz

Het gedeeltelijk rieten dak van boerderij Oorschot in Vragender was, toen we er in 1980 op bezoek waren, in slechte staat en zou spoedig worden vervangen. Hierbij zou ook het gevelteken verdwijnen. Ruim vijftien jaar lang moest Oorschot het zonder doen. Toen was het de vereniging Vragenders Belang, die zich het lot van de geveloptekens in het kerkdorp aantrok. De eigenaar van Oorschot werd gevraagd het teken te herstellen. Er was ook wat geld voor beschikbaar, uit een potje van het Waardevol Cultuur Landschap (WCL). Aldus gebeurde, al was de hele operatie toch wat ingrijpender dan werd gedacht. Twee timmerlieden waren er twee volle werkdagen mee bezig. Maar toen was het teken hersteld! De gekruiste latten zijn iets breder dan die van Drieks van de Waltakker en ze zijn, in tegenstelling tot het oorspronkelijk teken, wit geverfd. Ook werd er een klein planken geveltje aan toegevoegd. Maar het teken komt zo prachtig naar voren en vooral... de traditie blijft gehandhaafd. Opmerkelijk is hierbij dat Oorschot geen monument is. Samen met Vragenders Belang nam de eigenaar zelf het initiatief voor het herstel en zelf droeg hij de extra kosten.

Gerestaureerde
schuur bij Teune uut
de Heide, maar
zonder haorn. Foto
uit 2006.
foto: collectie Wim
Scholtz

Slot

In 1980 waren we nog net op tijd om de laatste resten van een eeuwenoude Achterhoekse traditie van geveltoptekens, die van de gekruiste paardenhoofden, waar te kunnen nemen. Dat waren de restanten van geveltekens op twee boerderijen en de persoon van de laatste maker van deze tekens. Dat deze ooit wijd verbreide traditie nog bestaat, al is het dan ook maar in de vorm van één specimen, mag een klein wonder heten. Alle overige paardenhoofdtekens die we her en der in de Achterhoek aantreffen zijn niet origineel. Ware wonderen moeten we koesteren!

*Nieuwe paardenhoofden bij Oorschot.
De foto is uit 2006.
collectie Wim Scholtz*

Literatuur

Martin Lurvink, Wim Scholtz, Everhard Jans en Jan Jans, 't Heurt bi'j 't Hoes. Veelbetekenende gevelversieringen in Oost-Gelderland. Winterswijk 1980.

Jan Jans en Everhard Jans, Gevel en stiepeltekens in Oost-Nederland. Enschede 1974.

E.L. van Olst, Historische beschrijving van boerderij 't Sprenkelder. Arnhem 1995.

Wim Scholtz en Martin Lurvink, Tekens, symbolen, ornamenten. In: Oude boerderijen in Achterhoek en Liemers. Enschede 1983, p. 56-91.

Over kloosters en kleine keuters

door Nic Adema

Tussen het huidige dorp Lievelede en de vroegere boerderij Besseling staat aan de Pastoor Mientjesstraat een huis dat blijkens zijn naambordje de Covente heet. Het was vroeger een kleine keuterboerderij, hetgeen aan de achterkant nog wel zichtbaar is. Bij de oudere Lieveledenaren is het inderdaad bekend als de Kovente of de Kavente. Het is in de straat het oudste huis. Het ligt flink wat lager dan de overige huizen in die buurt, want voor die huizen is de grond opgehoogd. Tot in de jaren zestig is de Covente bewoond geweest door de familie Stortelder, ook wel Stortelder-Vos of Vos-Herman genoemd.

Voor zover ik kon nagaan, heeft de Covente al bijna 200 jaar een naam. Op de kadasterkaart, het 6de blad van sectie B, getekend in 1832, wordt bij dat huis een naam vermeld, maar het handschrift is moeilijk leesbaar. Op het eerste gezicht lijkt er *D oevink* te staan, maar bij nader inzien zou het ook *D coevint* kunnen zijn. Misschien heeft de schrijver de naam niet goed overgenomen. Dat kwam wel vaker voor¹. De naam Doevink is echter moeilijk thuis te brengen en al helemaal niet in onze contreien. Er staat dus zeer waarschijnlijk *D coevint*, een verschrijving van De Covente op die kadasterkaart.

In de publicatie *Veelkleurigheid in een parochie*² wordt op blz.13 en 108 beweerd, dat de naam Covente, die we in dit artikel verder met een K schrijven, waarschijnlijk een vorm van het woord convent is. *Convent* en het Franse *Couvent* betekenen klooster. Coevint lijkt erg op het Franse woord *couvent*. De naam zou dus best iets met klooster te maken kunnen hebben, ook al omdat er een drietal kloosters in deze hoek van Lievelede bezittingen hadden. We hoeven daarbij niet alleen aan het 'Olde Convent' in Groenlo te denken. De nabije en veel oudere boerderij Besselink had zeer oude banden met het Stift in Vreden en sinds 1464 ook met het klooster Schaer of Nazareth bij Bredevoort.³ Als het boerderijtje echter ooit eigendom van een klooster is geweest, moet het dateren van vóór de invoering van de Reformatie.

De grond bij de Kovente heet het Blick, wat op de schraalheid van die grond kan wijzen. Het is daar ook tamelijk laag: er loopt ook een beekje of slotje. Voor die grond moest de gebruiker in de 17de en zelfs nog in de 18de eeuw tienden betalen aan de Groenlose vicarie van de H. Antonius Abt⁴. Deze heilige, ook bekend als *Antonius met het varken*, was een van de eerste

St. Antonius Abt - met varken - werd geboren in Egypte omstreeks 251. Hij was kluizenaar. St. Antonius Abt is de schutpatroon van armen, zieken, slagers, herders, hoveniers, varkens en varkenshoeders en van vele andere beroepen. Hij is herkenbaar aan de staf met bel, het varken en het boek in de hand. Niet te verwarren met: St. Antonius van Padua. collectie H. Hanselman

kloosterlingen van de oude christelijke kerk en, misschien vanwege zijn varken, erg populair onder boeren. Een vicarie was wel een geestelijke instelling, maar beslist geen klooster.

De naam Kovente zou dus ook iets heel anders kunnen betekenen. Het lidwoord van de Kovente is daarvoor al een aanwijzing, want dat Kovente is namelijk zeker niet onzijdig, terwijl het woord convent in de betekenis van klooster dat wel is: *HET* convent. In Lievelede heet het huis aan de Pastoor Mientjesstraat zonder twijfel *DE* Kovente. Dat verschil is op zijn zachtst gezegd merkwaardig, als die naam iets te maken heeft met klooster. Waarom zou de naam van een huis hier een ander lidwoord krijgen? Daar komt bij dat de naam eindigt op een -e, die het woord convent niet heeft. Een -e komt niet zomaar bij een woord. Bovendien, waarom zouden de eenvoudige bewoners van de es een *duur* buitenlands woord als convent of couvent gebruiken als zij zelf het woord klooster kennen. Ik veronderstel dus dat Kovente niets met een klooster te maken heeft. Het komt waarschijnlijk gewoon van een heel ander woord, met een heel andere betekenis. De vraag is welk. Voor een mogelijk antwoord moeten we eerst in de geschiedenis van die boerderij en de naburige boerderijen duiken.

De Kovente in boerderijlijsten

Op de vele lijsten van boerenbedrijven in Lievelede komt de Kovente niet voor, althans niet met die naam. De Kovente is ook lang niet zo oud als de naburige boerderijen Besselink, Beusink en de Borghijink. Het huis dateert zeker niet van voor de Reformatie, want pas in 1832 wordt de Kovente voor het eerst met een eigen naam genoemd, en wel op een kadasterkaart, hoewel daar dus D oevink, of - waarschijnlijk - D coevint staat. Op oudere boerderijlijsten is deze naam niet te vinden, maar in het huisnummerregister⁵ van wijk D (Lievelede) van 1900 tot 1910 lezen we de naam *Kovente* voor het eerst bij huisnummer 14.

Op oude lijsten van Lievelder boerderijen werd eeuwenlang een soort vaste volgorde aangehouden. Waarschijnlijk was dat de volgorde langs de wegen over de krans-es. De opsomming begon meestal met Leemelder en ging dan met de klok mee de kring van de Lievelder es langs naar Könniger, Braker, Borghijink, Besselink, Beusink en verder. Tussen de erven Borghijink, Besselink en Beusink wordt op de oudste lijsten geen enkele

Dit is de 'mooie kant' van de Kovente. Het huis zelf is nauwelijks veranderd, de tuin uiteraard wel. De achterkant is moeilijk te fotograferen, maar die is ook niet veel gewijzigd. De grote deeldeur met de initialen van het echtpaar (B.V en M.C.D) dat het huis gebouwd heeft is er nog steeds. Het huis is blijkens het jaartal gebouwd in 1928 door B. Vos die gehuwd was met M.C. te Dorsthorst.

andere boerderij genoemd. Toch zou de Kovente ergens tussen Besselink en Borghijink vermeld moeten staan. In 1755 worden wel voor het eerst een paar naamloze huizen opgesomd, waarvan er één de Kovente kan zijn. Het huis moet gezien de lijsten in elk geval in de late 18de of vroege 19de eeuw ontstaan zijn, mogelijkwijze op de gebruikelijke manier, nl. als een clandestien gebouwde hut. Zo'n hut werd door arme mensen met hulp van anderen in één nacht stiekem op markegrond neergezet en als 's morgens de schoorsteen rookte, werd die hut door de autoriteiten gedoogd. Tienden of andere belastingen werden nauwelijks opgelegd, want het ging om arme bewoners. Zo'n hut kon echter op den duur wel uitgroeien tot een keuterboerderijtje. Dit is o.a. ook met de Veldpape in Eefsele gebeurd⁶. Vaak ook werden hutten na vertrek of overlijden van de eerste bewoners weer afgebroken en kwam de grond weer terug in het bezit en het gebruik van de marke.

Op de boerderijlijst van rond 1755⁷ vinden we de huizen dus opgesomd in de gebruikelijke vaste volgorde. Deze lijst bevat een overzicht van verschillende belastingen die op de erven rustten. Tussen Borghijink (no. 6) en Besselink (no. 9) worden twee niet eerder genoemde huizen met bewoners vermeld (no. 7 en no. 8):

- no. 6. *Jan Borghuijink* (betaalt: 2 x lijfdienst⁸, een ½ klein voer turf⁹ en 1 rookhoen¹⁰);
- no. 7. *Hendrik Huyskes op Borghuijinkgaarden* (betaalt alleen een rookhoen);
- no. 8. *Willem Buessink* (betaalt alleen een rookhoen);
- no. 9. *Reinder Besselink* (betaalt 2 x lijfdienst, 1 klein voer turf en 1 rookhoen);
- no. 10. *Jan Buessink 't oude huijs* (betaalt alleen een rookhoen);
- no. 11. *Jan Buessink* (betaalt 2x wagentdiensten¹¹, 1 groot voer turf en 1 rookhoen).

Hutten, keuterijen en kleinere boerderijen hoefden wellicht alleen een rookhoen te betalen of zelfs helemaal niets. Op de grotere erven - en dat zijn waarschijnlijk ook vaak de oudere - hebben zich door de jaren heen aanzienlijk meer verplichtingen gestapeld. In het hier genoemde rijtje zijn Besselink (no. 9) en Beusink (no. 11) zulke oudere erven. Gezien de belastingverplichtingen en de benaming moet no. 9 van de lijst het erf Besselink zijn, nu bekend als Olde Beslink¹². No. 11. van de lijst moet, gezien naam en belastingen, het erf Beusink zijn. Dit Beusink stond aanvankelijk vrij dicht bij Besselink, net aan de overkant van de beek richting de huidige kampeerboerderij Beusink aan de Lieveolderweg. Op de kadasterkaart van 1832 is Beusink nog getekend vlakbij Besselink. Na dat jaar moet het dus verplaatst zijn naar de Lieveolderweg, nu kampeerboerderij Beusink

Tussen de nummers 9 en 11 van de lijst wordt no. 10 't oude huijs' genoemd. Dat was een boerderij die alleen maar een rookhoen betaalde, dus zal het geen groot bedrijf geweest zijn. Toch is dat vreemd. De kampeerboerderij Beusink is nu ook nog wel bekend onder de naam 'Olde Beusink'¹³. Was no. 10 de oorspronkelijke boerderij Beusink, het huis dat dicht bij Besselink stond? Ik denk het wel. Het lijkt erop - vanwege dat 'oude huijs' - dat de boerderij van Beusink rond 1755 behoorlijk vernieuwd en uitgebreid. Waarschijnlijk is minstens een deel van het oude gebouw blijven staan en daarover moest nog wel een rookhoen worden betaald. Jan Buessink (of diens vader) heeft waarschijnlijk op het terrein van de oude boerderij Beusink een nieuwe boerderij gebouwd (no. 11) en daarbij heeft hij het oude huis (no. 10) niet (meteen) afgebroken en werd het gebruikt als lijftocht voor de ouders. Tussen no. 6. *Jan Borghuijink* en no. 9. *Besselink* worden twee nieuwe boerderijen genoemd die alleen een rookhoen betalen. Eén daarvan kan de Kovente zijn. Het huis van *Hendrik Huyskes op Borghuijinkgaarden*, no. 6, is waarschijnlijk een boerderijtje dat veel dicht bij Borghuijink stond en dat, gezien de naam, daaruit is ontstaan. Misschien is het al eerder op andere lijsten aangeduid als Klein Borghi-jink. No. 8. *Willem Buessink* zou dus het huidige *Kovente* kunnen zijn. Gezien de nummering staat dat huis waarschijnlijk ook dicht bij Besselink.

*Boerderij
Besselink anno
2006.
foto
H.Hanselman,
collectie VOL*

Op een belastinglijst van 20/9/1818 die de eigenaren (dus niet de pachters) van boerderijen opsomt, worden gebouwen, deuren en vensters geadministreerd¹⁴. De schrijver houdt de oude, maar omgekeerde, volgorde van de boerderijen aan, dus de nummering is anders:

- no. 76 (5 vensters) *Buesink Js Ws op Buesink in Lieveelde*; (op vorige lijst no. 11)
(*Jan Buessink 't oude huijs* is kennelijk verdwenen - op vorige lijst no. 10)
- no. 77 (4 vensters) *Decking J.H. te Stadtlohn*¹⁵, *Erve Besselink*; (op vorige lijst no. 9)
- no. 78 (- vensters) *Stui Jn Hk Bode te Groenlo*; (op vorige lijst no. 8?)**
- no. 79 (- vensters) *Buesink Wed. Gt landbouwster te Lieveelde*; (op vorige lijst no. 8 of 7?)**
- no. 80 (3 vensters) *Brake Jan Hs Bouwman op Borghijink*. (op vorige lijst no. 6)

De nummers 78 en 79 zijn hier kleine huizen, waarvan het niet de moeite was het aantal vensters te noemen. Een van deze huizen is m.i. *Borghuijngaarden*, no. 7 van de lijst van 1755, want dat wordt na de Borghijink genoemd. Zeker is dat echter niet.

Nummer 78, het huis van Stuy, de Bode in Groenlo, heeft hier (nog) geen naam, maar dat zou de voorganger van het huidige huis de *Kovente* kunnen zijn. Waarschijnlijk is de naam Stuy hier een verschrijving voor Struy, want dat is een vrij bekende Grolse naam uit die tijd.

In 1755 was de bewoner van no. 8 een *Willem Buessink*. Zijn zoon/opvolger kan best Gerrit geheten hebben, die in 1805 nog leefde, want op een stemlijst¹⁶ wordt een *Gt Beusink* in die hoek genoemd. Op deze lijst van 1818 is de weduwe van *Gt Buesink* bewoonster van een huis (no. 79) tussen *Besselink en Borghijink*. In 1900 bewoonden een zekere A. Beusink en J. H. Izereef het huis aan de Bergstraat (nu A. Scholenkamp). Als deze Beusinks familie zijn, en elkaar in lijn opvolgen dan is het huis no. 79 niet de *Kovente*. Waarschijnlijk is huis no. 78 wel de *Kovente*. Het was het eigendom van J.H. Stuy, de bode van Groenlo. Aangezien Stuy of Struy daar zelf niet gewoond zal hebben, was het oorspronkelijk een huurhuis.

Het is duidelijk, dat de oorsprong van De *Kovente* in de 18de of 19de eeuw ligt. Als het hier gaat om het huis van J.H. Stuy, dan zijn er geen banden (meer) met een klooster en gaat het niet om een half clandestien klein boerderijtje¹⁷. Ook als er op deze grond wel een hut stond, dan had het huisje geen banden met een klooster, maar eerder met de marke. Waarom dan zo'n aparte naam voor een klein huurboerderijtje of hut? In de geschiedenis komen we daar niet achter. Kennelijk moeten we onze zoektocht over een andere boeg gooien, een taalkundige.

De Kovente in woordenboeken

Gelukkig bestaan er in diverse gemeenten dialectwerkgroepen, die met het Staring Instituut in Doetinchem woordenboeken voor lokale dialecten hebben opgezet. De woordenboeken van Groenlo, Lichtenvoorde en Eibergen bevatten uiteraard veel overeenkomsten. Ik gebruik die alledrie dan ook zeer regelmatig. Daarbij viel, in het woordenboek van Eibergen¹⁸, mijn oog toevallig eens op de woorden *kavente* en *kavinte*. De betekenis die erbij gegeven wordt, is *oud, bouwvallig huis*. Ik realiseerde me toen dat die twee woorden toch wel verdacht veel op de huisnaam lijken waarover we het hier hebben. Het woordenboek verwijst bij *kavente* ook naar het woord *konvente*, waarbij staat: *groot oud huis*. *Konvente* blijkt ook in een tekst van Hendrik Odink voor te komen. Die spreekt van ‘...ouderwetse convente met riejmuren van sprenkeln en hele kleine raemkes...’ In het Eibergs betekent *kovente* dus niet klein hutje, maar juist groot, ouderwets huis. In het Grolse en het Lichtenvoordse woordenboek is dit woord niet (meer) te vinden, maar het heeft daar ongetwijfeld in een of andere vorm ook bestaan, want het woord zal wel niet uniek voor Beltrum geweest zijn. Ik meen dat te kunnen beweren, omdat ik me uit mijn Groningse tijd een wat andere vorm van *kavente* herinner: *kwinte*. ‘*Oalle kwinte*’ betekent daar *oud, verwaarloosd huis*. Dit woord *kwinte* werd in Stad gebruikt. Ook hier betekent *kwinte* of *kwinde* ‘*groot, maar ook verwaarloosd of uitgewoond huis*’. De klank *o* kan zich hebben ontwikkeld tot een *w* (te vergelijken met de tegenwoordige tijd van het werkwoord *komen* en de verleden tijd *kwamen*). *Kwinte* en *kovente* hebben dus beslist verband met elkaar. Beide woorden hebben bovendien DE als lidwoord en beide woorden eindigen op een *-e*. In het Nieuw Groninger woordenboek¹⁹ vond ik het volgende: *Kwint, kwinde = oud, bijna bouwvallig huis. Veur n ol kwint dij opbraandt, komt n nij hoes weer*. Ook op het internet kreeg ik een aantal treffers. *Kovente* en *kwinte* moeten dus beide afkomstig zijn van een woord²⁰ dat ooit voorkwam in een aantal dialecten van het oosten des lands. De betekenis van dat woord heeft iets met ‘oud (misschien groot) uitgewoond huis’ te maken.

Aangezien het woord *kwinte* maar één *n* heeft (vóór de *t*), vermoed ik dat *konvente* (met een *-n* vóór de *-v*) zoals Hendrik Odink het gebruikt, een hypercorrectie van het Beltrumse *kavente* of *kovente* is; Odink, die het dialect ongetwijfeld zeer bewust en heel zorgvuldig hanteerde, heeft waarschijnlijk gedacht dat het woord iets met *convent* te maken had, vandaar dat hij het ook maar met een *c* schreef.

Betekenis

Gezien de bouw in de late 18de of - wat waarschijnlijker is - de vroege 19de eeuw heeft de naam de *Kovente* niets te maken met een klooster. Na de Reformatie zijn immers de eigendommen van de katholieke geestelijke instellingen veelal onder het beheer van de wereldlijke overheden gesteld. Kloosters zullen zeker geen nieuwe huizen gebouwd hebben. Aangezien een *kovente* ook geen kleine hut is - tweemaal wordt immers een betekenis genoemd met *groot* - is het best mogelijk, dat onze *Kovente* oorspronkelijk ‘*oude Huijs*’ (no. 10) van het erf Beusink is. De plaats op de lijst is dan wel vreemd - aan de verkeerde kant van Besselink - maar als het wegenspatroon op de krans-es erg veranderd is door al die nieuwbouw in de 18de en 19de eeuw, zou ook de volgorde op de lijst veranderd kunnen zijn.

Het lijkt me echter toch aannemelijker dat het gaat om het huis van J. H. Stui, de Bode van Groenlo (no. 78 op de lijst van 1818). Dat huis staat op die lijst bovendien dicht bij Besselink dan Borghijnk. Het kan oorspronkelijk een hut geweest zijn. De marke gedoogde immers hutten op zijn gebied. Kan zo’n hut zich bijvoorbeeld door verkoop ontwikkeld hebben tot een huurboerderijtje?

Aannemende dat het woord *kovente* niet alleen in Beltrum, maar ook in Lievelede gekend werd in de betekenis van groot, ouderwets, oncomfortabel huis, kunnen we ook begrijpen dat dit misprijzende woord ooit de naam geworden is voor een keuterboerderij die primitief en ouderwets was opgetrokken, maar misschien toch groter was (geworden) dan andere hutten en gehuurde huizen en daarom in de volksmond een echte eigen naam kreeg.

De maker van de kadasterkaart van 1832 kende waarschijnlijk niet het dialect van Lievelede. Ik vermoed dan ook dat de door hem geschreven naam *Coevint* zijn eigen interpretatie van de naam *Kovente* in het dialect is. Aangezien een kaartenmaker vast wel wat Frans kende, kan hij gemeend hebben dat de naam met het Franse *Couvent* te maken had.

Tot slot

Een artikeltje over een vrij onbekende huisnaam van een keuterboerderijtje in een klein en onbeduidend plaatsje lijkt niet erg spectaculair en misschien nauwelijks de moeite waard voor een artikel in een serieus tijdschrift. Ik ben het dáár natuurlijk niet mee eens. Bovendien wilde ik in dit artikel ook nog iets anders laten zien dan alleen de oorsprong en betekenis van een naam, namelijk het nut van het werk van plaatselijke dialectgroepen en woordenboeken van lokale dialecten. Voor historische verenigingen en lieden met belangstelling voor de streekgeschiedenis is dit nut wel duidelijk. Gebruik van woordenboeken kan conclusies opleveren voor de dialecten zelf en voor het begrijpen van de plaatselijke geschiedenis.

Woordenboeken voor welke plaats dan ook zijn altijd onvolledig. Ik denk dat die ook nooit volledig kunnen worden, maar de woordenboeken van buurplaatsen kunnen wel een belangrijke aanvulling zijn. Ofschoon ik daarmee bij een oud krot voorzichtig moet zijn, wil ik toch nog wel eens een open deur intrappen, door te beweren dat de meeste informatie in het Grolse, Beltrumse en het Eibergse woordenboek ook opgaat voor Lievelede en Zieuwent. Als dat niet het geval was, zouden de Lieveledenaren en de Beltrummers elkaar immers niet begrijpen! Dat er aparte woordenboeken voor verschillende plaatsen bestaan, betekent dus niet, dat die dialecten geheel op zichzelf staan. Er zijn juist vele onderlinge verbanden en overeenkomsten, niet alleen in de zinsbouw, maar ook wat betreft het woordmateriaal. Zo kunnen woorden die in het ene plaatselijke dialect niet zijn opgetekend, in het andere juist nog wel veel gebruikt worden.

Het is uiteraard handig als geïnteresseerde lezers zelf het dialect spreken. In de toekomst zullen echter steeds meer geïnteresseerden in de plaatselijke geschiedenis het plaatselijke dialect niet kennen, óf omdat ze het niet meer geleerd hebben, óf omdat ze uit een heel ander deel van het land komen. Woordenboeken voor plaatselijke dialecten zijn dus zeer nuttig voor dialectsprekers, maar zouden ook geraadpleegd moeten kunnen worden door mensen die het dialect niet van huis uit spreken. Om dat te bereiken zouden de woordenboeken anders moeten worden opgezet. De vraag is hoe. Misschien dat het Staring Instituut in Doetinchem daar een antwoord op heeft.

- 1 *De boerderijen Gelsink en Leekat worden op kaarten ook geschreven als Gessink en Seekert. De letter l is waarschijnlijk aangezien voor een s, waarschijnlijk doordat de s (stok-s) toen nog erg op een f leek.*
- 2 *Redactie, Veelkleurigheid in een parochie, Parochie Christus Koning, Lievelede, 1995*
- 3 *Rijks archief Utrecht, inv. 17, no. 1069-11.*
- 4 *De H. Antonius moest deze vicarie wel delen met een aantal andere heilige hemelgenoten: de HH Maria, Calixtus, Gregorius, Hiëronymus en Michael. Het Antoniusbeeld van deze Vicarie bevindt zich thans in de r.-k. kerk van Eibergen. Misschien heeft deze vicarie de Reformatie overleefd, zodat er rond 1800 nog bezittingen verkocht kunnen zijn.
Bron: Emmens, K. (redactie), De oude Calixtuskerk te Groenlo, Matrijs, Utrecht, 2005 (blz. 23)*
- 5 *Oud archief van de gemeente Lichtenvoorde.*
- 6 *De Veldpape is gebouwd door een boer die wegens armoede en wanbetaling verdreven was van het erf Papen. Het hutje groeide uit tot een keuterboerderij. Het boerderijtje is halverwege de 20ste eeuw in zijn geheel overgebracht naar het Openluchtmuseum in Arnhem. De weg ter plaatse heet nog Veldpapendijk.*
- 7 *Lichtenvoorde, oud archief, Lijst van erven met daarop rustende belastingen (Redactie, Veelkleurigheid in een parochie, Parochie Christus Koning, Lievelede, 1995, blz 98)*
- 8 *Lijfdiensten zijn verplichtingen om op het bedrijf van de eigenaar te komen werken.*
- 9 *Een voer turf (een ½ klein voer, een klein voer en een groot voer), betekent dat de boer een bepaalde hoeveelheid turf (uit het Vragenderveen?) moest leveren, waarschijnlijk aan de heer van Borculo.*
- 10 *Een rookhoen was een soort opstalbelasting, die geheven werd op het aantal schoorstenen van het gebouw.*
- 11 *Een wagendienst betekende, dat de boer met eigen paard en wagen werk moest verrichten voor de eigenaar. Alleen de grotere boeren hadden natuurlijk een paard.*
- 12 *Een Nieuw Besselink bestaat echter niet.*
- 13 *Op andere boerderijen trouwden ook mensen met de naam Beusink in. Misschien is dat de reden voor het ontstaan van de naam Olde Beusink, want een Nieuw Beusink bestaat niet.*
- 14 *Lichtenvoorde, oud archief, no. 950 (zie ook Veelkleurigheid in een parochie, Parochie Christus Koning, Lievelede, 1995, blz 98)*
- 15 *Besselink was eigendom van een zekere J. H. Decking uit Stadtlohn. Die had waarschijnlijk na de onteigening van alle kloostergoederen in de Franse tijd (1811/1812), het erf Besselink gekocht uit de boedel van het opgeheven Damesstift te Vreden. Een zekere Bechhaus, eveneens uit Stadtlohn, bezat daaruit de erven Braker en Könniger.*
- 16 *Lichtenvoorde, oud archief, no. 10 (Veelkleurigheid in een parochie, Parochie Christus Koning, Lievelede, 1995, blz 100)*
- 17 *Het is best mogelijk, dat het gaat om voormalig bezit van de vicarie van St.-Antonius Abt, grondbezit dat na de Reformatie verkocht is. Daar het een Grolse vicarie was, zou een gedeelte van de grond door Grolse inwoners gekocht kunnen zijn, in dit geval J.H. Stuy.*
- 18 *Weeink, B., 't Eibargs plat op de riego, Stichting Staring Instituut etc., Doetinchem, 1995*
- 19 *Ter Laan, K., Nieuw Groninger Woordenboek, J.B. Wolters, Groningen / Den Haag, 1929, pag. 485*
- 20 *Dit woord zou oorspronkelijk toch nog wel iets te maken kunnen hebben met Convent in de betekenis van klooster. Kloosters werden, zeker na de Reformatie, natuurlijk als grote, ouderwetse, ongezellige gebouwen gezien, die in verval geraakten als ze geen andere bestemming kregen. Misschien heeft het woord daardoor die betekenis gekregen. Maar ... dit is pure speculatie. Veeleer denk ik, dat het woord verband heeft met kave- in het woord Kavenstede (kleine boerderij) en dat -ente of -te een achtervoegsel is dat een betekenisaspect toevoegt.*

Excursie Diepenheim

door Theo Withag

Voor deze excursie hadden zich 31 personen opgegeven. Twee personen hadden zich ziek gemeld, zodat er op zondagmiddag 18 juni 29 personen verschenen op het zonnige en warme terras van café de Schipper in Diepenheim. Om 13.00 uur waren alle deelnemers aanwezig en schoven, na hun geldelijke bijdrage bij Stien Oolthuis te hebben betaald, vlot aan voor de koffie met een forse snee krintenwegge. Daarna kwamen de geanimeerde gesprekken al snel op gang. Ondertussen werden er gratis VVV-informatiepakketten over Diepenheim en haar prachtige omgeving uitgedeeld. De deelnemers waren er blij mee.

Om 13.15 uur verscheen er een gids van de oudheidkundige vereniging van Diepenheim met in zijn kielzog een geboren Diepenheimse, die van alle geheimen van Diepenheim op de hoogte was. Hij gaf, staande tussen de terrastafeltjes, alvast enige informatie over het dorp.

Om 13.30 uur bestegen de deelnemers geheel volgens schema de twee gereedstaande huifkarren. Vooraf was er echter nog enige verwarring. De gids en de koetsiers hadden van de VVV in Diepenheim de opdracht gekregen ons langs de kastelen Weldam, Het Nijenhuis en Warmelo te rijden. Onze organisator van de tocht, Theo Withag, protesteerde daar tegen omdat dat op de eerste plaats niet de afspraak was en op de tweede plaats voorbijging aan het hoofddoel van onze reis, namelijk Huize Diepenheim, waar Vragender vroeger een binding mee gehad heeft. Daarop werd de route alsnog volgens de oorspronkelijke afspraak vastgesteld, maar nu was er weer een ander probleem. Huize Diepenheim was slechts via een houten bruggetje te bereiken en op dat bruggetje hadden de paarden voor de huifkarren volgens de koetsiers al eens de kont tegen de krib gegooid. Afgesproken werd, dat de huifkarren voor dit bruggetje zouden stoppen en dat de verdere weg naar kasteel Diepenheim te voet zou worden afgelegd. Na een halfuur waren we weer terug bij de huifkarren en bij de slecht ter been zijnde deelnemers begon de vermoeidheid wegens de drukkende warmte (31 gr. C) al zichtbaar toe te slaan.

Bij kasteel Het Nijenhuis aangekomen bleven de deelnemers dan ook lekker in de huifkar zitten en lieten zich zo door de tussen de huifkarren staande gids over dat kasteel voorlichten.

In gezwinde draf ging het daarna door de prachtige natuur en langs de watermolen Den Haller richting

Het was warm dus bleef men zitten en liet de gids lekker buiten praten over Het Nijenhuis.

Te voet op weg naar Huize Diepenheim.

Met de huifkarren bij de ingang van kasteel Het Nijenhuis.

radioloog (dokter Avenarius) en meenden aldus een forse bijdrage te hebben geleverd aan het aankoopbedrag van één miljoen gulden, dat de arts destijds op tafel had moeten leggen. Ze hadden echter, naar later bij terugkomst op het terras van café De Schipper bleek, nog voldoende geld overgehouden om nog een paar lekker koele biertjes te kunnen kopen.

Achteraf gezien was vanwege de hitte en de extra voettocht over het houten bruggetje naar kasteel Diepenheim de huifkartocht toch nog een vermoeiend middagje geworden. Maar de deelnemers zullen er ongetwijfeld met genoeg aan terugdenken.

Huize Warmelo. Hier woonde voorheen prinses Armgard, de moeder van prins Bernhard

Einde van de excursie. Op weg naar de uitgang van de tuinen van kasteel Warmelo.

Huize Warmelo. Daar aangekomen gaf de gids nog enige uitleg over de geschiedenis van Huize Warmelo en werd afscheid genomen van hem en de huifkarren. Te voet werden daarna de tuinen van Warmelo betreden. Die tuinen waren, zoals beloofd, inderdaad prachtig en zeer uitgestrekt. Ondanks de schaduw van de vele bomen in deze tuin was het ook hier drukkend warm, maar desondanks genoten de deelnemers ook hier met volle teugen. Enig commentaar werd nog geleverd op het feit, dat een radioloog van een Winterswijkse ziekenhuis in staat was geweest dit kasteel met haar prachtige tuinen te kopen. Enkele van onze deelnemers waren vroeger al eens onder behandeling geweest bij deze

Huize Diepenheim. Hier zetelden in 1188 graaf van Dahl en gravin Regenwicce, de eigenaren van de marke Vragender.

Gerhard Eppingbroek als bestuurslid afgetreden en uitgezwaaid

door Frits van Lochem

Op de 5 april jl. gehouden Algemene ledenvergadering werd Gerhard Eppingbroek uitgezwaaid als bestuurslid en bedankt voor het vele werk dat hij voor de vereniging heeft gedaan.

Gerhard is in 1989 aangetreden als bestuurslid en hij vond het na ruim 16 jaar tijd worden om plaats te maken voor nieuw bloed.

Gerhard is gedreven en bedreven in alles wat met onze vereniging te maken heeft of heeft gehad. Hij beschikt over een gigantische parate kennis van Lichtenvoorde, ondanks dat hij al tientallen jaren in Winterswijk woont, zeg maar rustig een wandelende encyclopedie van het Lichtenvoordse verleden.

De afvaardiging van het bestuur met de heer en mevrouw Eppingbroek.

*V.l.n.r.: Theo Withag, mv. Leis Eppingbroek, Gerhard Eppingbroek, Frits van Lochem en Herman Everink.
foto: H. Hanselman, collectie VOL*

Hij heeft hard en van harte voor de vereniging gewerkt en is ook een stimulator geweest. Lang was hij penningmeester, maar daarnaast heeft hij ook nog een tijdlang het secretariaat op zich genomen, toen de toenmalige secretaris plotseling moest afhaken. Het boekje *Lichtenvoorde in grootmoeders tijd* werd in 1996 door hem en Benno van Lochem gemaakt, zodat de vereniging aan fraai fotoboek kon uitbrengen.

Altijd is Gerhard actief met de fotoverzameling en identificatie. Inventarisoverzichten van museale stukken en nieuwe aanwinsten werden accuraat door hem samengesteld.

Ook is Gerhard druk geweest met het inrichten van vitrines in gemeentehuis, bibliotheek en dorpshuis 't Kempken, samen met Godfried Nijs. Dan kunnen we ook nog noemen de grote tentoonstelling 50 jaar Bevrijding, destijds, in het gemeentehuis.

Samen met Henny Bennink en Benno van Lochem heeft Gerhard fotodagen en dia-avonden opgezet in Harreveld, Lielvelde en Vragender en daar is ook heel wat speurwerk aan vooraf gegaan.

Daarnaast werkte hij mee aan het jubileumboek van Hulshof Herwalt en heeft hij daar een expositie ingericht. Ook voor de hele Lichtenvoordse leerindustrie werd een expositie opgezet.

Of het nu materiaal naar de drukker brengen of halen of de verspreiding van de periodieken in het buitengebied was, Gerhard doet alles met de fiets en heeft dan ook heel wat kilometers voor de vereniging gemaakt.

Gerhard is dan wel uit het bestuur gegaan, maar we kunnen hem gelukkig nog regelmatig raadplegen en dat doen we ook. Hij blijft overigens vooralsnog actief als bestuurslid van het Staring Instituut.

Gerhard is samen met Leis 's avonds in de bloemetjes gezet en met een attentie uitgezwaaid.

Ook waardering voor Leis natuurlijk dat ze steeds het werk van Gerhard heeft ondersteund.

Als de beheerder van het fotoarchief zelf afscheid neemt hoeft hij niet te denken aan een foto voor de periodiek. Dat moeten wij dan doen, maar we hebben er niet zo gauw aan gedacht.

Dus gingen enkele bestuursleden afgelopen zomer naar Gerhard en Leis met bloemen op visite m alsnog een foto te maken.

Gerhard en Leis, nogmaals onze dank, het ga jullie goed en we bellen zeker nog wel !

Ons zoekplaatje

Geachte lezer,

Op het zoekplaatje uit periodiek nummer 52 met de foto van de start van de avondvierdaagse omstreeks 1970, kregen we helaas langs deze weg geen reacties. Doch door de expositie in de bibliotheek, waar de foto ook was tentoongesteld, en de inzet van ons bestuurslid de heer Th. Withag konden we toch bijna alle wandelaarsters thuisbrengen. We zullen ze hier even vermelden: 1. Marlies Severins, 2. n.n., 3. n.n., 4. n.n., 5. Astrid Kampshof, 6. M. Roemaat, 7. Monique te Welscher, 8. Hildegarda Beerten, 9. Wilma Bakker, 10. Astrid van Harxen, 11, Gaby van Dillen. Alle informanten hartelijk dank.

Deze keer plaatsen we een foto, enige jaren geleden ontvangen van de persfotograaf H. Westerveld uit Aalten. U ziet hierop de begeleidingsband van het Jongerenkoor tijdens een dienst in de Bonifatiuskerk te Lichtenvoorde, omstreeks 1979.

De namen van de nummers één en twee zijn bekend. Graag zouden wij van u weten welke de drie andere leden van de band waren.

De namen zijn:

1. mevr. Tiny Doppen-Leisink.
2. Gerard Venderbosch
3. ....
4. ....
5. ....

**Reacties graag aan:
G.J.A. Eppingbroek
tel. 0543-515408**

Adressen bestuur en contactpersonen Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

- J.A.M. Tjink, Schatbergstraat 56, 7131 AS Lichtenvoorde. tel.: 0544-373123
Voorzitter
- H.A.M. Everink, Lauwersdijk 5, 7137 ME Lielvelde. tel.: 0544-373081
Secretaris
- J. B.J. Ernst, Derde Broekdijk 2, 7132 EC Lichtenvoorde. tel.: 0544-379321
Penningmeester
- F.A.M. Bonnes, Ludgerstraat 11, 7131 EX Lichtenvoorde. tel.: 0544-372491
Bestuurslid, werkgroep Streektal, redactie periodiek
- G.J.A. Eppingbroek Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk. tel.: 0543-515408
Beheerder fotoarchief, afgevaardigde in bestuur Staring Instituut
- H.J. Hanselman Const. Huygensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde. tel.: 0544-373108
Bestuurslid, bibliothecaris, samenstelling periodiek, genealogie
- F.J. van Lochem, v.d. Meer de Walcherenstraat 10, 7131 EN Lichtenvoorde.
Bestuurslid, redactie periodiek tel.: 0544-374723
- C.M.W. Oolthuis-Wagener Brechtstraat 5, 7132 AC Lichtenvoorde. tel.: 0544-372080
Bestuurslid, werkgroep Excursies/lezingen
- Th.G.F. Withag, Pastoor Sandersstraat 19, 7131 BT Lichtenvoorde. tel.: 0544-375517
Bestuurslid, werkgroep Excursies/lezingen, werkgroep Archeologie
- G.A.Th.M. Nijs, Pastoor Sandersstraat 13, 7131 BT Lichtenvoorde. tel.: 0544-376947
Werkgroep Archeologie, homepage

Redactieadres

F.J. van Lochem, v.d. Meer de Walcherenstraat 10, 7131 EN Lichtenvoorde.
tel.: 0544- 374723

Oude nummers de Lichte voorde

H.J. Hanselman Const. Huygensstraat 7, 7131 WG Lichtenvoorde. tel.: 0544 373108

Contributie voor het lidmaatschap van de vereniging: € 15,--.

Internet:

Website Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:
www.oudheidkundelichtenvoorde.nl

E-mailadres Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:
info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

Bank en giro

Postgiro: 1007734 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde
Banknummer: 3361.63.932 Rabobank Lichtenvoorde t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013